

XXXVI 36.

A VILÁGHÁBORU OKIRATAI

ÖSSZEÁLLITOTTA
EDUARD BERNSTEIN

III.

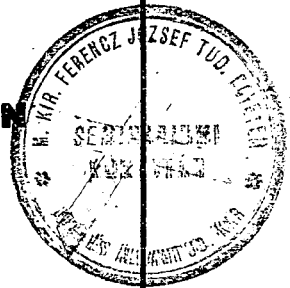
AZ ANGOL KÉKKÖNYV NAGYBRITÁNIA ÉS AZ EURÓPAI VÁLSÁG

2. A BRIT KÜLÜGYI HIVATAL
TÁVIRATVÁLTÁSA

EGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
KÖNYVTÁR
32-540/g
Lelt. 1916. 82

A NÉPSZAVA-KÖNYVKERESKEDEÉS KIADÁSA
BUDAPEST, VII. KERÜLET, ERZSÉBET-KÖRUT 35. SZÁM

JOG ÉS ANTANTUD. KAR
SOMMERLINGER KÖNYVTÁR
Letári szám: 1552 6

~~14182~~

Lelt. nr. 15: ~~14182~~

csopart: ~~szám.~~

Világosság könyvnyomda rt., Budapest, VIII, Conti-utca 4. szám

~~SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAMI ÉS JOGTTUDOMÁNYI KAR~~

Lelt. nr. 15: ~~10568/2~~

Előszó a magyar Kiadáshoz.

„*A Világháboru okiratai*“-nak ez a harmadik és a megelőző második füzete annak a magatartásnak a diplomáciai leírását tartalmazza, amelyet az angol külügyi hivatal és az angol kormány tanusított az európai válság során. Az ilyen iratok olvasásánál sohasem szabad elfelejteni, hogy *egyoldalú* információkkal állunk szemben, amelyeknek esetleges ferdtéseit, vagy félrevezető célzatait két okból is igen nehéz azonnal észrevenni. Először, mert a diplomácia nyelvezete igen bonyolult és sokszor szándékosan is homályos vagy kétértelmű, másodsor, mert az ilyen iratok közlésénél a kormányok teljesen önkényesen járhatnak el és szabadon válogathatják meg, hogy saját céljaiknak megfelelően mit terjesszenek a közönség elé és mit hallgassanak el. Ezért az olyan bonyolult nemzetközi válságot, mint azt, amely a mostani világháborura vezetett, helyesen megítélni csak úgy lehet, ha *valamennyi* érdekelt kormány állásfoglalásait ismerjük és ha az eseményeket valamennyiök szempontjainak megvilágításában láthatjuk. Ajánlatos tehát, hogy e füzetek olvasói valamennyi hatalom diplomáciai jelentéseit elolvassák, különösen pedig, hogy az angol kékkönyv vagy az orosz és francia színes könyvek jelentéseit egybevevessék *a német fehérekönyv és az osztrák-magyar vöröskönyv* jelentéseivel.

Előszó.

Ez a füzet a brit külügyi hivatalnak a háborút megelőző válságban folytatott levelezésének legfontosabb iratait tartalmazza. E levelezés nagy terjedelme lehetlenné tette, hogy az egészet közöljük, azonban csak olyan iratokat vagy iratrészeket hagyunk el, amelyek más iratokban már közölt jelentéseket ismételnék meg. Ez a füzet a brit külügyi hivatal levelezését tartalmazza a válságban közvetlenül érdekelt országok különféle fővárosaiban levő angol nagykövetségekkel, illetőleg követségekkel és így természetesen sok mindent két-három, vagy még több távirat ismétel meg. Igaz, hogy éppen ennél a levelezésnél van nagy fontossága annak a megállapításnak, hogy egy és ugyanazt az ügyet milyen formában és minő hangárnyalattal jelentik a különféle nagykövetségeknek, például Berlinbe vagy Pétervárra. Ahol ilyesmiről van szó, ott a törlések valóban meg nem engedhetők és ott nem is történtek. A kiválogatásnál az volt a döntő szempont, hogy ne maradjon ki olyan okirat, amelynek a brit külügyi hivatal diplomáciai érintkezésének jellemzésére bárminő fontossága lehet.

Kevés kivétellel, amelyet a tartalomjegyzékben vastagabb nyomás jelez, e levelezés távirati uton történt.

Eduard Bernstein.

Az angol parlament elé terjesztett levelezés.

1.

Sir Edward Grey, Sir H. Rumboldhoz, a berlini angol ügyvivőhöz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 20.

A német nagykövetet megkérdeztem ma, van-e valamilyen hire arról, mi történik Bécsben Szerbiára vonatkozóan.

Azt mondotta, hogy nincs, azonban Ausztria bizonyára fog valamilyen lépést tenni és ő a helyzetet igen kellemetlennek találja.

Azt mondottam, hogy újabban semmit sem hallottam, kivéve, hogy gróf Berchtold*) a bécsi olasz nagykövettel való beszélgetésében tagadta azt, hogy a helyzet komoly volna, ellenben azt mondotta, hogy tisztázni kellene.

A német nagykövet szerint igen kívánatos volna, ha Oroszország közvetítőként járhatna el Szerbia tekintetében. Azt mondottam, felteszem, hogy az osztrák kormány semmit sem fog tenni, mielőtt nem hozta nyilvánosságra Szerbia ellen való panaszát, amely bizonyára a birói eljárás során megállapítottakon fog alapulni.

A nagykövet azt mondotta, hogy ő bizonyosra veszi, hogy valamilyen nyilvánosságra hozott panasz alapján fognak eljárni.

Azt válaszoltam, hogy ez mások számára, például Oroszország számára megkönnyítené, hogy mérsékletet tanácsoljon Belgrádban. Valóban, minél inkább szoríthatja Ausztria a maga követeléseit józan határok közé és minél erősebb indokokat sorakoztathat fel követelései mellett, annál több a reménység arra,

*) Osztrák-magyar külügyminiszter.

hogy békében mulhatnak el a dolgok. Én gyűlöltem a nagyhatalmak között való háboru gondolatát és rettenetes dolog volna, ha valamelyikük Szerbia miatt keverednék háboruba.

A nagykövet szívből csatlakozott ezen véleményemhez.

2.

Sir H. Rumbold, berlini brit ügyvivő, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 22.

Tegnap találkoztam a külügyi államtitkárral és a bekövetkezett társalgás során Öexcellenciája célzást tett Ausztriának várható „lépésére“ Belgrádban. Öexcellenciája nyilván azt vélte, hogy Ausztriának ez a lépése már megtörtént. Ragaszkodott ahhoz, hogy a döntésre váró kérdés olyan ügy, amely egyedül Ausztria és Szerbia között intézendő el és hogy semmiféle külső beavatkozás e két ország megvitatásaiba ne történjék. Ezért ő nem tartotta ajánlatosnak, hogy a német kormány ebben az ügyben megkeresse az osztrák-magyar kormányt. Azonban beszélgetés közben különféle alkalmakkor nyomtatékosan hangsúlyozta a szerb követtel szemben annak végtelen fontosságát, hogy az osztrák-szerb viszony helyes utra tereltesék.

Végül azt jegyezte meg Öexcellenciája, hogy véleménye szerint Ausztria Szerbiával szemben hosszú idő óta sok elnézést tanusított.

3.

Sir Edward Grey, Sir M. de Bunsen, bécsi brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 23.

Gróf Mensdorff*) kijelentette ma előttem, hogy holnap reggel abban a helyzetben lesz, hogy hivatalosan eljuttassa hozzám azt a jegyzéket, amelyet, mint ő hallja, ma adnak át Ausztria részéről Szerbiának. Ezután privátim kifejtette előttem, hogy mi

*) Londoni osztrák-magyar nagykövet.

lesz a követelés természete. Miután azt mondta, hogy minden tény fel van jegyezve abban az iratban, amelyet holnap át fog nyújtani nékem, szükséges-telen őket itt megemliteni. Megtudtam, hogy bizonyítékokat fog tartalmazni néhány szerb hivatalnok bünrészességéről Ferenc Ferdinánd főherceg megölésére irányult összeesküvésben, valamint a követeléseknek egy hosszú listáját, amelyeket Ausztria ennek megfelelően állít fel Szerbiával szemben.

Mindehhez azt jegyzem meg, hogy ez nem olyan ügy, amelyről nyilatkozni óhajtok, mielőtt hivatalos értesítést kaptam volna, sőt olyan ügynek látszik, amelyről valószínűleg nem nyilatkozhatom majd első látásra.

Amikor azonban gróf Mensdorff azt mondta, hogy azt sejtí, hogy valami határidőfélélt fognak megállapítani, ami a valóságban szinte egyjelentőségű az ultimátummal, akkor azt mondtam, hogy ezt nagyon sajnálom. Mindenekelőtt is, a határidőkikötés lángra gyújthatná az oroszországi hangulatot, nehézzé, ha nem teljesen lehetetlenné tenné a határidő meghosszabbítását még akkor is, ha néhány nap múlva valószínűvé válnék, hogy a hosszabb határidő engedélyezése békés megoldást és Szerbia kielégítő válaszát jelentené. Elismertem, hogy a határidő hiánya a dolognak jogosulatlan elhuzását vonhatja maga után, hangsúlyoztam azonban, hogy utóbb még mindig lehet határidőt megállapítani; ha a követeléseket egyelőre határidő nélkül állítanak fel, Oroszország közvéleménye most kevésbé izgulna és egy hét múlva egészen lecsillapodott volna; ha Ausztria sérelme igen súlyos, kitünhet esetleg az is, hogy az orosz kormány abban a helyzetben volna, hogy befolyását Szerbiának kielégítő válasza javára érvényesítse. A határidőmegszabás rendszerint olyasmi, amit csak utolsó sorban alkalmaznak, ha már más eszközökkel kísérleteztek és azok nem voltak eredményesek.

Gróf Mensdorff megjegyezte, hogy ha Szerbia abban az időközben, amely a főherceg megölése óta elmúlt, saját területén, önként vizsgálatot indított volna, akkor mindezt el lehetett volna kerülni.

1909-ben Szerbia egy jegyzékben kijelentette, hogy jó szomszédságot fog tartani Ausztriával, azonban ezt az ígéretét sohasem tartotta meg, ellenben olyan agitációt szított, amelynek célja Ausztria aláakná-zása és Ausztria számára feltétlenül szükséges, hogy védelméről gondoskodják.

Kijelentettem, hogy azt, amit gróf Mensdorff ezen a délutánon nekem mondott, nem fogom bírálni és nem teszek rá megjegyzéseket, de nem mulaszthatom el, hogy azokra a rettenetes következményekre ne gondoljak, amelyeket a helyzet magában rejteget. Különösen Mr. Cambon és gróf Benckendorff, de mások is fejeztek ki előttem súlyos aggodalmakat arra vonatkozóan, ami bekövetkezhet és figyelmeztettek, hogy óhajtandó, hogy azok, akiknek befolyásuk van Szentpétervárott, ott azt a türelem és mértékletesség javára érvényesítsék. Azt válaszoltam, hogy az ebben az irányban kifejthető befolyás hatása attól függ, mennyire észszerűek Ausztria követelései és hogy milyen erősen tudja Ausztria a maga követeléseit igazolni.

A mostani helyzet lehető következményei rettenetesek. Ha négy nagyhatalom — mondjuk Ausztria, Franciaország, Oroszország, Németország — háboruba bonyolódik, akkor ennek, ugylátom oly rettenetes pénzmennyiségbe kell kerülnie és a megélhetésnek olyan megzavarásával kell járnia, hogy a háborúnak az európai hitel és ipar teljes összeomlását kell maga után vonnia. A mai időkben és a nagyipari államokban ez súlyosabb állapotot jelentene, mint az 1848-iki volt és ez, bárkik legyenek is a győzők, sok mindent teljesen elseperne.

Gróf Mensdorff a mostani helyzet ezen esetleges következményeinek ilyen vázolásával szemben nem tett semmi ellenvetést, azt mondta azonban, hogy minden Oroszországtól függ.

Azt a megjegyzést tettem, hogy az ilyen nehéz időkben, mint a mostaniak, éppoly találóan mondhatjuk, hogy két fél kell a béke fentartásához, mint ahogy általában egészen helyes, ha azt mondjuk, hogy két félre van szükség, hogy viszályt csinálhassanak. Kifejeztem azt a reménységemet, hogy nehéz-

ségek esetére Ausztria és Oroszország abban a helyzetben lesznek, hogy elsősorban közvetlenül egymással tárgyaljanak.

Gróf Mensdorff azt mondta, ő reméli, hogy ez lehetséges lesz, azonban az a benyomása, hogy Szentpétervár magatartása az újabb időkben nem volt nagyon kedvező.

4.

Gróf Berchtold, osztrák-magyar külügyminiszter, gróf Mensdorff, londoni osztrák-magyar nagykövethoz.

(Közölte gróf Mensdorff 1914 július 24-én.)

A császári királyi kormány kénytelen volt a belgrádi császári királyi követ közvetítésével a szerb kormánynak a következő jegyzéket átnyújtani:

(Itt következik francia és angol nyelven a német *fehértkönyv*-ben már közölt Szerbiához intézett osztrák-magyar jegyzéknek a szövege. Ezen kiadás első füzeté.)

5.

Sir Edward Grey, Sir M. de Bunsen, bécsi brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 24.

A Szerbiához intézett jegyzéket, azon okok felsorolásával, amelyek hozzá vezettek, ma gróf Mensdorff utján közölték velem.

Öxcellenciájával való erre következő beszélgetésemben megjegyeztem, hogy igen sajnálatosnak látom, hogy a tárgyalásoknak ebben a szakában határidőhöz, sőt ilyen rövid határidőhöz ragaszkodtak. A főherceg meggyilkolása, valamint a jegyzékben felemlített, Szerbiára vonatkozó egynémely körülmény természetesen rokonszenvet ébresztenek Ausztria irányában, azonban még sohasem láttam, hogy valamely állam egy másik független államhoz ilyen rettenetes jellegű iratot intézett volna. Az 5. számú követelés aligha volna a független szuverénitás fentartásával összeegyeztethető, ha, mint lát-

szik, azt jelenti, hogy Ausztria-Magyarország ruház-
tassék fel azzal a joggal, hogy hivatalnokokat nevez-
zen ki, akik Szerbia határain belül hatósági jogokkal
(„autoritas“) birjanak.

Hozzáfüztem, hogy igen nagy aggodalmaim van-
nak és hogy a dologgal egyes egyedül az európai
béke szempontjából foglalkozom. Az Ausztria és
Szerbia között fenforgó viszály alapját tevő tények
nem olyan ügyek, amelyek Öfelsége kormányát ér-
deklík és az előbb tett megjegyzéseimnek nem az a
céljuk, hogy ezeket a tényeket tárgyalják.

Azzal a megjegyzéssel fejeztem be, hogy kétség-
telenül eszmeцерét fogunk folytatni más hatalmak-
kal és hogy azok véleményét kell megvárnom, hogy
a helyzet nehézségeinek enyhítésére mi történhet.

Gróf Mensdorff azt válaszolta, hogy a mostani
helyzet sohasem következhetett volna be, ha Szerbia
a főherceg meggyilkolása után kezet nyújtott volna.
Szerbia azonban a részvétnek, vagy a segítőkészség-
nek semmiféle jelét nem adta, noha már hetek mul-
tak el a gyilkosság óta. A határidő megállapítása,
így mondotta Öexcellenciája, Szerbia huzavonó poli-
tikája miatt szükséges.

Megjegyeztem, hogy ha Szerbia huzta volna a
válaszadást, akkor a határidőt később is meg lehe-
tett volna szabni; ahogy azonban most állanak a
dolgok, Szerbia válaszát Ausztria diktálja, amely
nem elégedett meg azzal, hogy a válaszadásra az át-
nyújtástól számított 48 órai határidő követelésére
szoritkozzék.

6.

**Sir G. Buchanan, pétervári brit követ, Sir Edward
Greyhez.**

Szentpétervár, 1914 július 24.

Ma reggel telefonon értesítést kaptam Szasz-
nov*) urtól, hogy az osztrák ultimátum szövege éppen
most ért el hozzá.

Öexcellenciája ehhez hozzáfűzte, hogy 48 órán
belül való választ kérnek és arra kért, hogy találkozzék

*) Orosz külügyminiszter.

zam vele a francia nagykövetségen, mert Ausztria lépése világosan bizonyítja, hogy a háboru küszöbön van.

A külügyminiszter Ausztria eljárását provokálónak és erkölcstelennek jelentette ki. Soha nem tette volna meg ezt a lépést, ha nem kérdezte volna meg előbb Németországot; egyik-másik követelésének az elfogadása lehetetlen. Ő reméli, hogy Őfelsége kormánya nem fogja elmulasztani, hogy Oroszországgal és Franciaországgal szolidárisnak jelentse ki magát.

A francia nagykövet tudtomra adta, hogy Franciaország szükség esetén teljesíteni fogja minden kötelezettségét, amelyet Oroszországgal való szövetsége reá ró. Ezenkívül Oroszországot minden diplomáciai tárgyalásnál erélyesen támogatni fogja.

Azt mondtam, részletesen meg fogom sürgönyözni, hogy Őexcellenciáik mit mondtak nékem. Természetesen nem beszélhetek Őfelsége kormányának nevében, részemről azonban nem látok okot arra, hogy Őfelsége kormányától a szolidaritás nyilatkozatát várják, amely feltétlen kötelezettséget jelentene Oroszországnak és Franciaországnak fegyveres hatalommal való támogatására. Anglia Szerbia irányában semmi módon nincs közvetlenül érdekelve és ezen ország kedvéért való háborut Anglia közvéleménye sohasem hagyná jóvá.

Amire Mr. Szaszonov azt válaszolta, nem szabad elfelejtenünk, hogy most szőnyegre hozták az általános európai kérdést, amelynek a szerb kérdés csak egy része és hogy Anglia nem engedheti meg magának, hogy a most döntésre kerülő kérdések elől félreálljon.

Erre a megjegyzésre kijelentettem, hogy ugy látom, Őexcellenciája azt javasolja, hogy Nagy-britannia vegyen részt Ausztriához intézendő olyan értesítésben, amelynek az volna a tartalma, hogy aktív beavatkozását Szerbia belső ügyeibe nem lehet eltűrni. De feltéve, hogy Ausztria ennek ellenére is katonai rendszabályokhoz nyulna Szerbia ellen, vajjon az orosz kormány szándékozik-e ebben az esetben Ausztriának hadat üzenni?

Mr. Szaszonov azt mondta, hogy az ő véleménye

szerint az orosz mozgósítást mindenesetre végre kell hajtani; azonban ma délután az egész kérdést megfontolás tárgyává fogja tenni a minisztertanács. Ujabb ülést valószínűleg holnap fognak a cár elnöklése alatt tartani, amelyben meg fog történni a döntés.

Azt mondtam, úgy látom a legfontosabb pont rábírnai Ausztriát a felállított határidő meghosszabbítására és az első teendő az, hogy ennek a célnak az értelmében Ausztriára befolyás gyakoroltassék; a francia nagykövet azonban azt véit, hogy Ausztria vagy elszánta magát az azonnal való cselekvésre, vagy pedig bluff-fel kísérletezik. Bármiként legyen is, a háboru lehetőségének elhárítása abban rejlik, hogy határozottan és egységesen lépünk fel.

Ő nem hiszi, hogy volna idő az én javaslatom keresztülvitelére. Azt válaszoltam erre, hogy kívánatosnak tartanám, hogy előbb megtudjuk, vajjon Szerbia mennyire hajlandó az osztrák jegyzékben felállított követeléseknek megfelelni. Mr. Szaszonov azt válaszolta, hogy erről előbb kollégáival kell beszélnie, azonban egyik-másik osztrák követelésnek Szerbia kétségtelenül eleget tehetne.

A francia nagykövet és Mr. Szaszonov továbbra is azt sürgették, hogy Anglia kormányának tökéletes szolidaritását nyilatkoztassam ki Franciaország és Oroszország kormányaival és ezért azt mondtam nekik, hogy lehetségesnek tartom, hogy Ön esetleg hajlandó Németország és Ausztria nagykövetei előtt nyomatékosan fellépni és erőteljesen kifejteni, hogy Ausztria támadása Szerbia ellen Európa egész békéjét veszélyeztetné... Mr. Szaszonov azt válaszolta, hogy háboru kitörése esetén mi előbb-utóbb ugyis belesodródunk; valószínűbbé tesszük a háborut, ha nem vállalunk kezdettől fogva közösséget az ő országával és Franciaországgal. Mindenesetre reméli, hogy az angol kormány erősen hibáztatni fogja Ausztria eljárását.

A francia köztársaság elnöke és a miniszterelnök Franciaországba való hazautazásukon négy-öt napnál hamarabb nem érhetik el Franciaországot és ugylátzik, hogy Ausztria szándékosan választotta ezt az

időpontot ultimátumának elküldésére. A francia nagykövet beszédéből úgy láttam, hogy ha mi elhárítjuk is magunktól azt, hogy hozzájuk csatlakozunk, Franciaország és Oroszország határozott fellépésre vannak elszánva.

7.

Sir M. de Bunsen, bécsi nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Bécs, 1914 július 24.

Mielőtt az orosz nagykövet szabadságra utazott, biztosított engem arról, hogy Ausztriának Szerbia lealázására irányuló intézkedései nem lehetnek Oroszország számára közömbösek.

A külügyminiszter ma reggel fogadta az orosz ügyvivőt, aki egyéni véleménye gyanánt közölte vele, hogy az osztrák jegyzéket olyan formában irták, hogy az lehetetlenné teszi változatlan elfogadását és hogy szövege egyaránt szokatlan és parancsoló. A külügyminiszter azt válaszolta: Az osztrák követet utasították, hogy hagyja el Belgrádot, ha az osztrák követeléseket holnap délután 4 óráig teljes egészükben el nem fogadták. Öexcellenciája hozzáfűzte: A kettős monarchia érzi, hogy léte forog угyszólván kockán és hogy a megtett lépés az egész országban nagy megnyugvást fog kelteni. Nem hiszi, hogy valamely hatalom kifogást emelhetne az ellen, ami történt.

8.

Mr. Crackanthorpe, belgrádi brit ügyvivő, Sir Edward Greyhez.

Belgrád, július 24.

Az osztrák követeléseket a szerb kormány teljesen elfogadhatatlanoknak tekinti. Komolyan reméli, hogy Öfelsége kormánya kész lesz az osztrák kormányt azok enyhítésére rábírní.

Ézt a kérelmet a szerb miniszterelnök, aki ma reggel visszatért Belgrádba, közölte velem. Öexcellenciája nyomott hangulatban van és szemmeláthatóan súlyos aggodalmái vannak az esetleg bekövetkezendő bonyodalmakkal szemben.

9.

A német nagykövetnek 1914 július 24-én átadott jegyzéke.

(Ezt a jegyzéket a *német fehérkönyv* tartalmazza. Lásd ezen kiadás első füzetét, 39. o.)

10.

Sir Edward Grey, Sir F. Bertie, párisi brit nagykövethoz.

Külggyi hivatal, London, 1914 július 24.

Miután ma reggel Mr. Cambonnak*) szólottam az osztrák jegyzékről, amelyet ma reggel vettem át és elmondtam neki gróf Mensdorffal szemben tegnap tett megjegyzéseimet, tudattam ma délután Mr. Cambonnal, hogy beszélni fogok a német nagykövettel, aki néhány nap előtt privátim megkért arra, hogy csillapító befolyást gyakoroljak Szentpétervárott. Meg fogom mondani a nagykövetnek, hogy ha az ultimátumnak Szerbiában való átnyújtása nem fog viszályra vezetni Ausztria és Oroszország között, nekünk természetesen nem kell vele foglalkoznunk; ha azonban Oroszország arra a meggyőződésre jutna az osztrák ultimátumról, amelyre, mint látom, minden Szerbiában érdekelt hatalom jutna, akkor én az ultimátum pontjai láttára egészen képtelen volnék valamelyes csillapító befolyást kifejteni. Azt fogom mondani, hogy véleményem szerint közvetítő vagy csillapító befolyás gyakorlásának egyetlen lehetősége az, hogy Németország, Franciaország, Olaszország és mi, akiknek egyikünknek sincs közvetlen érdeke Szerbiában, ugyanegy időben közösen fejtenénk ki tevékenységet a béke javára Bécssett és Pétervárott.

Mr. Cambon azt mondta: Ő nem kétli, hogyha van kilátás e négy hatalom útján való közvetítésre, kormányja szívesen résztvesz benne. Utalt azonban arra, hogy nem szólhatunk Szentpétervárott mindaddig

*) Londoni francia nagykövet.

semmit, amíg Oroszország nem nyilvánított véleményt, vagy nem tett valamelyes lépést. Ausztria azonban már két nap múltán be fog vonulni Szerbiába, mert a szerbek számára lehetetlen az osztrák követelések elfogadása. Oroszországot a maga közvéleménye kényszeritené arra, hogy beavatkozzék, mielőtt Ausztria megtámadja Szerbiát és ezért minden közvetítés későn lesz már, mielőtt az osztrákok Szerbiát megtámadták.

Megjegyeztem: nem gondoltam arra, hogy bármit is kijelentessek Szentpétervárott, amíg nem kétségtelen, hogy Ausztria és Oroszország közt elkerülhetetlenek a nehézségek. Azt gondoltam, hogyha Ausztria bevonul Szerbiába és Oroszország azután mozgósít, lehetséges lesz a négy hatalom számára, hogy Ausztriára és ugyanugy Oroszországra is befolyást gyakoroljanak annak az érdekében, hogy a közvetítő akció folyamán csendben maradjanak. Azonban, hogy az ilyen lépésnek sikerre legyen kilátása, szükséges, hogy Németország résztvegyen benne.

Mr. Cambon azt mondta: Ha Ausztria már bevonult Szerbiába, akkor már későn van. Arról van szó, hogy a Bécsben való közvetítéssel idő nyeressék. A legtöbb kilátása a sikerre úgy volna az ügynek, ha Németország javasolná a többi hatalmaknak.

Azt mondtam: Vajjon Ausztria és Szerbia között való közvetítést ért-e ez alatt?

Azt válaszolta, hogy igen.

Azt válaszoltam, hogy ma délután fogok a német nagykövettel az ügyről beszélni.

11.

Sir Edward Grey, Sir H. Rumboldhoz, a berlini brit ügyvivőhöz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 24.

A német nagykövet tudatta velem ma a német kormány felfogását Ausztriának Szerbiával szemben való követeléseiről. Hallom, hogy a német kormány

a többi nagyhatalmaknak is ugyanazt az értesítést adja.

Megjegyeztem, hogy, ha a Szerbiához intézett ultimátum nem vezet bonyodalmakra Ausztria és Oroszország között, akkor nincs vele semmi dolgom; még mit sem hallottam Szentpétervárról, azonban súlyos aggodalmaim vannak arranézve, hogy Oroszország miként mérlegeli a helyzetet. Emlékeztettem a német nagykövetet arra, hogy néhány nap előtt személyesen azt a reményét fejezte ki, hogy én, ha szükséges, igyekszem mérséklő befolyást gyakorolni Oroszországban, azonban az osztrák jegyzék rendkívül éles jellege, a megszabott határidő rövidegsége és a Szerbiával szemben felállított követelések nagy terjedelme miatt egészen tehetetlennek érzem magamat Oroszországgal szemben és nem hiszem, hogy egyetlen hatalom befolyást gyakorolhatna. Eredményes közvetítő és mérséklő befolyásnak egyetlen reménységét abban látom, hogy, ha a négy hatalom: Németország, Olaszország, Franciaország és mi egyszerre, közösen lépnénk fel csillapítóan Bécsben és Szentpétervárott abban az esetben, ha Ausztria és Oroszország viszonya fenyegető természetűvé válnék.

A közvetlen veszedelem az, hogy néhány óra múlva Ausztria bevonul Szerbiába és az orosz szláv közvélemény követelheti, hogy Oroszország induljon Szerbia segítségére; nagyon kívánatos volna, ha Ausztriát rávennék, hogy a dolgokat ne siesse el és ha így több időt lehetne nyerni. Azonban közülünk senki sem befolyásolhatja ebben az irányban Ausztriát, ha Németország nem akar ilyen fellépést javasolni és nem akar Bécsben résztvenni benne. Tudassa ezt az államtitkárral.

Lichnovszky herceg*) szerint várható, hogy Ausztria a határidő lejártával megmozdul, ha Szerbia nem fogadja el feltétlenül valamennyi osztrák követelést. Privátim azt vélte Öexcellenciája, hogy Szerbiának semmi körülmények között sem szabad tagadó választ adnia; egynéhány pontra pedig azonnal

*) Londoni német nagykövet.

igenlő választ kell adnia, hogy Ausztriának legyen mire hivatkoznia annak magyarázatául, hogy nem lép fel rögtön.

12.

Sir Edward Grey, Mr. Crackanthorpe, belgrádi brit ügyvivőhöz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 24.

Szerbiának meg kellene ígérnie, hogy, ha bebizonyul, hogy szerb hivatalnokok — bármily alárendeltek legyenek is — bűnrészesei a főherceg sarajevói megöletésének, Ausztriának teljes elégtételt fog adni. Mindenesetre részvétét és sajnálkozását kellene kifejeznie. Egyebekben a szerb kormánynak úgy kell az osztrák követelésekre válaszolnia, amint azt a szerb érdekek szempontjából a legjobbnak tartja.

Lehetetlen megmondani, vajjon Ausztria katonai fellépése a határidő lejártával másként is elhárítható-e, mint követeléseinek feltétlen elfogadásával; azonban az egyedül lehetséges mód ugylátszik az, hogy el kell kerülni a teljes vonakodást és hogy annyi pontra adassék kedvező válasz, amennyire azt a határidőmegszabás lehetővé teszi.

A szerb követ azt kérte itt, hogy Öfelsége kormánya fejezze ki véleményét, azonban nem vehetem át a felelősséget azért, hogy többet mondjak, mint ezt, sőt még ezt sem óhajtanám kimondani, anélkül, hogy tudjam, hogy a francia és az orosz kormány mit mondanak Belgrádban. Kérdezze meg tehát orosz és francia kollégáit, vajjon itt kifejtett nézeteimet ismételve-e meg a szerb kormány előtt?

A német nagykövetnél sürgettem, hogy Ausztria ne hamarkodja el a katonai fellépést.

13.

Az orosz nagykövetnek július 25-én átnyújtott jegyzéke.

Mr. Szaszonov 1914 július 11/24-én a bécsi orosz ügyvivőnek a következőket sürgönyözte:

„Az osztrák-magyar kormánynek, a Szerbiához intézett ultimátum átnyújtását követő napon, a hatalmakhoz intézett értesítése tulrövid időt ad a hatalmaknak ahhoz, hogy valamilyen olyan lépést tegyen lehetővé számukra, amely hozzájárulhatna ahhoz, hogy a bekövetkezett nehézségek eloszlattassanak.

Azon egyaránt kiszámíthatatlan és valamennyi hatalom számára végzetes következmények elhárítására, amelyeket az osztrák-magyar kormány fellépése vonhat maga után, mindenekelőtt szükségesnek látszik, hogy a szerb kormánynek adott határidő meghosszabbítottassék. Miután Ausztria-Magyarország hajlandónak mutatkozott megismertetni a hatalmakkal a vizsgálat eredményeit, amelyekre a császári és királyi kormány a maga vádjait alapítja, időt is kellene nekik arra adnia, hogy azokat tanulmányozzák.

Ez esetben a hatalmak, ha az osztrák kormány bizonyos követeléseinek alaposágáról győződtek meg, abban a helyzetben lesznek, hogy a szerb kormánynek tanácsokkal szolgáljanak.

Az ultimátum határideje meghosszabbításának megtagadása az osztrák-magyar kormánynek a hatalmaknál tett lépését tárgyatalanná tenné és ellenében állana a nemzetközi viszony alapjaival.

Kudasev herceg fel van hatalmazva, hogy ezt a bécsi kabinettel tudassa.

Mr. Szaszonov reméli, hogy Öfelsége kormánya hozzájárul az itt kifejtett felfogáshoz és meg van győződve arról, hogy Sir Edward Grey abban a helyzetben lesz, hogy a bécsi brit nagykövetnek hasonló utasítást küldjön.

14.

Sir Edward Grey, Sir F. Bertie, párisi brit nagykövethez és Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövethoz.

Küliügyi hivatal, London, 1914 július 25.

Az osztrák nagykövet felhatalmazást kapott, hogy jelentse ki nekem, hogy a Belgrádban tett lépés nem ultimátum, hanem határidős lépés („démarche“) és hogyha az osztrák követeléseket a megállapított

határidőn belül el nem fogadják, az osztrák-magyar kormány a diplomáciai összeköttetést meg fogja szakítani és katonai előkészületeket fog tenni, de nem mozdulatokat.

Abban az esetben, ha az osztrák-magyar kormány nem tett hasonló kijelentést Párisban (Szentpétervárott), informálja a külügyminisztert oly gyorsan, amint lehet; a pillanatnyi helyzetet ez valamelyest kevésbé teszi akuttá.

17.

**Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövet,
Sir Edward Greyhez.**

Szentpétervár, 1914 július 25.

Találkoztam a külügyminiszterrel ma reggel és közöltem Öexcellenciájával az Ön ma Párisba küldött sürgönyét^{*)} és ma délután megbeszéltem vele az Ön tegnapi belgrádi^{**)} sürgönyében említett értesítést, amelyre vonatkozóan a francia nagykövetnek az volt a véleménye, hogy adassék át a szerb kormánynak

A külügyminiszter az előbbire vonatkozóan azt mondotta, hogy az osztrák nagykövet fejtegetései nem fődik egészen azokat az információkat, amelyeket német körökből kapott. Az utóbbi tekintetében Öexcellenciája és a francia követ egyetértettek, hogy ez az értesítés már elkésett, mert a felállított határidő ma este letelik. A külügyminiszter kijelentette, hogy Szerbia hajlandó megtenni, amit Ön javasol és azokat, akik bünösöknek bizonyulnak megbüntetni, azonban semmiféle független államtól nem várható, hogy a felállított politikai követeléseket elfogadja. Egy beszélgetéséből, amelyet tegnap a szerb követtel folytatott, azt következtette a külügyminiszter, hogy a szerb kormány, ha az osztrákok Szerbiát megtámadnák, Belgrádot el fogja hagyni és csapatait az ország belsejébe fogja bevonni, mialatt ugyanakkor

^{*)} Lásd 14. sz.

^{**)} Lásd 12. sz.

a hatalmakat segítségül fogja hívni. Őexcellenciája ezen segítségülhívás mellett nyilatkozott. Ő szeretné a kérdést nemzetközi alapokra helyezni, miután a szerbek 1909-ben vállalt kötelezettségeiket, amelyekre az osztrák ultimátumban hivatkozás van, nem Ausztriával, hanem a hatalmakkal szemben vállalták.

Ha Szerbia segítségül hívná a hatalmakat, akkor Oroszország hajlandó volna félre állni és a kérdést Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország kezeire bízni. Véleménye szerint lehetséges, hogy Szerbia javasolni fogja, hogy a kérdés döntőbíróság elé terjesztessék.

Amikor kifejezést adtam azon komoly remény-ségemnek, hogy Oroszország nem fogja mozgósítással a háborút elhamarkodottan felidézni, mielőtt Önnek ideje lett volna befolyását a béke javára felhasználni, biztosított engemet Őexcellenciája, hogy Oroszország nem tervez támadást és nem fog akcióhoz kezdeni, mielőtt erre nem kényszerítik. Ausztria fellépése valójában Oroszország ellen irányul. Ausztria arra igyekszik, hogy a mostani status quo-t a Balkánon felforgassa és ott a maga fensőbbségét érvényesítse. Nem hiszi, hogy Németország valóban háborút akarna, azonban magatartását a miénk fogja megszabni. Ha mi szilárdan állanánk Franciaország és Oroszország mellett, akkor nem volna háború. Ha most cserben hagynók őket, akkor patakokban fog ömleni a vér és végül mégis belesodrónánk a háboruba.

Azt mondtam, hogy Anglia nagyobb hatással viheti a közvetítő szerepet Berlinben és Bécsben, ha barátként lép fel, aki, ha mérsékletre intő tanácsa eredménytelen maradna, egy napon Oroszország szövetségesévé lehetne, mintha rögtön Oroszország szövetségesének jelenti ki magát. Őexcellenciája azt válaszolta, hogy Németország, sajnos, meg van győződve arról, hogy a mi semlegességünkre számíthat.

Mindent, amit lehetett, elmondtam, hogy a külügyminisztert óvatosságra intsem és óva figyelmeztessem arra, hogyha Oroszország mozgósít. Németország nem fog pusztá mozgósítással megelé-

gedni, vagy Oroszországnak időt adni mozgósítása keresztülvételére, hanem valószínűleg rögtön meg fogja üzeni a háborút. Őexcellenciája azt válaszolta, hogy Oroszország nem engedheti meg, hogy Ausztria Szerbiát agyonnyomja és uralkodó hatalommá legyen a Balkánon és ha Franciaország támogatásában bizonyos, akkor a háboru minden veszedelmével szembe száll. Még egyszer biztosított arról, hogy nem óhajt elhamarkodottan háborút felidézni, ha azonban Németország Ausztriát nem tudja féken tartani, akkor a helyzetet reménytelennek tekinthetem.

18.

Sir H. Rumbold, berlini brit ügyvivő, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 25.

Julius 24-iki sürgönyét teljesítettük. A külügyi államtitkár azt mondja, hogy miután ma reggel 10 órakor megkapta a londoni német nagykövet egy sürgönyét, azonnal utasította a bécsi német nagykövetet, hogy az Ön javaslatát a határidő kitolására vonatkozóan közölje az osztrák külügyminiszterrel és Őexcellenciájával beszéljen efelől. Sajnos, az ujságokból ugylátszik, hogy gróf Berchtold Ischlben van és az államtitkár azt vélte, hogy ilyen körülmények között késedelem fog beállani és a határidő meghosszabbítása nehezen lesz elérhető. Az államtitkár megjegyezte, hogy ő nem tudja, hogy Ausztria-Magyarország (csapatok dolgában) milyen készülségű, azonban egész nyíltan beismerte, hogy az osztrák-magyar kormány meg akarja leckéztetni a szerbeket és hogy el van szánva a katonai fellépésre. Elismerte azt is, hogy a szerb kormány Ausztria-Magyarország bizonyos követeléseit nem nyelheti le.

Az államtitkár szerint megnyugtató része a helyzetnek, hogy gróf Berchtold a bécsi orosz képviselőért küldött és azt mondotta neki, hogy Ausztria-Magyarország nem szándékozik szerb területet elfoglalni. Véleménye szerint ennek a lépésnek Szentpétervárott

megnyugtatóan kell hatnia. Azt kérdeztem, nem kell-e attól félni, hogy Ausztria Szerbia ellen irányuló katonai fellépésével Oroszország közvéleményét veszedelmesen fel fogja izgatni.

Azt mondotta, hogy ő ezt nem hiszi. Megmaradt azon a véleményen, hogy a válságot lokalizálni lehet. Azt mondtam, hogy a mai reggeli lapok oroszországi sürgönyei nem nagyon megnyugtatók, megmaradt azonban optimista felfogása mellett Oroszországra vonatkozóan és megjegyezte, hogy tudatta az orosz kormányai, hogy Németország a legutolsó sorban kíván általános háborút és hogy ő mindent megtenne, ami hatalmában áll, ennek a bajnak az elhárítására. Ha Ausztria és Oroszország viszonya fenyegetővé válnék, akkor ő készségesen hajlandó ráállni az Ön javaslatára, a négy hatalomnak mérséklő fellépésére Bécsben és Pétervárott.

Az államtitkár a magánbeszélgetés során elismerte, hogy neki az a véleménye, hogy a jegyzék, mint diplomáciai okmány, sok kívánnivalót hagy fenn. Igen komolyan ismételte, hogy noha azzal vádolták, hogy a jegyzék egész tartalmát ismerte, ő azt valójában nem ismerte.

19.

Sir R. Rodd, római brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Róma, 1914 július 25.

Találkoztam ma reggel a főtítkárral és láttam, hogy tud arról a javaslatról, hogy Franciaország, Olaszország, Németország és mi Bécsben és Pétervárott mérséklően hassunk, ha a viszony Ausztria és Szerbia (Oroszország? *A kiadó*) között fenyegetővé válnék.

Az ő véleménye szerint Ausztriát csak a jegyzéknek a szerb kormány részéről való feltétlen elfogadása fogja visszatartani. Megbízható információ van arról, hogy Ausztria a Szaloniki-i vasutat le akarja foglalni.

20.

Sir M. de Bunsen, bécsi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Bécs, 1914 július 25.

A ma reggeli sajtó hangja azt a benyomást kelti, hogy Szerbia teljes engedékenységet sem nem várják, sem valójában nem óhajtják. Hivatalosan jelentik, hogy az osztrák követ utasítást kapott, hogyha a jegyzéket nem fogadják el feltétlenül, ma este 6 órakor a követség karával együtt Belgrádot hagyja el.

24.

Sir Edward Grey, Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövethoz.

1914 július 25.

Ön igen súlyos körülmények között nagyon helyesen fejtette ki Ófelsége kormányának álláspontját. Teljesen helyeslem, amit tegnapi sürgönye*) szerint mondott és a kormány nevében ennél többet nem ígérhetek.

Nem vagyok azon a véleményen, hogy a közvélemény itt akár helyeselné, akár helyeselnie szabadna, hogy egy szerb viszály miatt háboruba induljunk. Ha azonban kitör a háboru, akkor más kérdések felvetődése minket is belesodorhat és ezért én gondosan ügyelek arra, hogy elkerüljük. Ausztria lépésének páratlanul bántó és parancsoló jellege szinte elkerülhetlenné teszi, hogy rövid idő alatt ugy Oroszország, mint Ausztria egymás ellen mozgósítsanak. Ez esetben véleményem szerint az egyetlen béke reménység abból áll, hogy a többi négy hatalom összeáll az osztrák és orosz kormányok együttes megkérésére, hogy ne lépják át a határt és adjanak időt a Bécsben és Pétervárott közbenjáró négy hatalomnak arra, hogy az ügy elintézését megkíséreljék. Ha Németország ehhez a felfogáshoz csatlakozik, akkor erősen hiszem, hogy Franciaországnak és nekünk ennek

*) Lásd 6. sz.

alapján kellene cselekednünk. Olaszország kétségte-
lenül örömmel működne közre.

Sem Oroszország, sem Ausztria nem türne diplo-
máciai közbenjárást vagy közvetítést, ha az nem
volna szemelláthatóan pártatlan és nem foglalná
egybe mindkettőjük szövetségeseit és barátait. Né-
metország közreműködése ezért lényeges feltétel
volna.

25.

**Sir Edward Grey, Sir H. Rumbold. berlini brit ügy-
vivőhöz.**

Külgügyi hivatal, London, 1914 július 25.

Az osztrák nagykövet felhatalmazást kapott an-
nak velem való közlésére, hogy Ausztria fellépése a
határidő lejárta után abból fog állani, hogy a diplo-
máciai viszonyt megszakítja és katonai előkészülete-
ket tesz, de nem lép fel fegyveresen. Amikor ezt a
német nagykövettel tudattam, azt mondtam, hogy
ez a mozgósítás idejét iktatja a határok tényleges
átlépése elé, aminek az elhalasztását én tegnap sür-
gösen tanácsoltam.

Kétségtelen, hogy csakhamar szemben fogunk
állani Ausztriának és Oroszországnak mozgósításá-
val. Ha ez megtörténik, akkor az egyetlen béke-
reménység abból áll, hogy Németország, Francia-
ország, Olaszország és mi összeállunk és közösen
megkérjük Ausztriát és Oroszországot, hogy a határt
át ne lépjék, amíg nem volt időnk arra, hogy az ügy
elintézését megkíséreljük.

A német nagykövet a német külgügyi hivatal egy
sürgönyét olvasta fel nékem, amely szerint az ő kor-
mánya Ausztriának Szerbiához intézett jegyzékének
éles követeléseit éppen olyan kevésbé ismerte és épp
olyan kevés dolga van velük, mint a többi hatalmak-
nak; miután azonban Ausztria ezt a jegyzéket el-
küldötte, nem vonulhat többé vissza. Lichnovszky
herceg azonban megjegyezte, hogyha az, amit én ter-
vezek Ausztria és Oroszország között való közveti-
tésből áll, Ausztria ezt méltósággal elfogadhatná.
Ő személyesen kedvezően nyilatkozott erről a javas-
latról.

Hozzájárultam megjegyzéséhez és azt mondtam, hogy véleményem szerint nincs igényem arra, hogy Ausztriának és Szerbiának valamely ügyébe beleavatkozzam; mihelyt azonban a kérdés Oroszország és Ausztria között fenforgó kérdéssé válik. Európa békéje válik kérdésessé, amikor is valameny-nyiünknek közre kell működnünk.

Megemlítettem a nagykövet előtt, hogy amennyiben Ausztria és Oroszország mozgósítanak, akkor Németország közreműködése lényeges feltétele minden diplomáciai békeakciónak. Egyedül mit sem tehetünk. A francia kormány ezidőszerint uton van. Nem volt időm, hogy véleményét megkérdezzem és ezért nem vagyok felőle biztos. Kész vagyok azonban, ha a német kormány az én javaslatomhoz hozzájárul, kijelenteni a francia kormánynak, hogy helyesnek találom, ha eszerint cselekszem.

32.

Sir M. de Bunsen, bécsi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Bécs, 1914 július 26.

A német nagykövet erősen bizik abban, hogy Oroszország, miután biztosítást kapott arról, hogy Ausztria-Magyarország nem fog szerb területet anektálni, nyugodtan fog viselkedni Szerbia megleckéztetése alatt, amelyre Ausztria-Magyarország el van szánva. Válaszul arra a kérdésemre, hogy az orosz kormányt a közvélemény nem kényszerítheti arra, hogy a rokon nemzet javára fellépjen, kijelentette, hogy minden az orosz külügyminiszter egyéniségétől függ, aki, ha akar, egynéhány ujság nyomásának könnyen ellentállhat. Kiemelte, hogy a pánszláv agitáció napjai Oroszországban elmúltak és Moszkva teljesen nyugodt. Az orosz külügyminiszter, vélte Öexcellenciája, nem lesz annyira elővigyázatlan, hogy olyan lépést tegyen, amely valószínűleg odavezetne, hogy sok határkérdés, amely Oroszországot érdeklí, például a svéd, a lengyel, a rutén, a román és a perzsa kérdés napirendre kerüljön. Fran-

ciaország sincs abban a helyzetben, hogy háborura juttassa a dolgot.

Azt válaszoltam, hogy véleményem szerint a dolgok, a Szerbiához intézett osztrák-magyar ultimátumnak a hangja folytán, egy kissé bajosakká váltak a többi hatalom számára. Természetes, hogy az ultimátum különféle követeléseivel szemben rokonszenveznek, de legalább a kifejezés módja lett volna valamivel mérsékeltebb. A német nagykövet szerint azonban lehetetlen volt más hangon beszélni. Szerbia olyan leckét fog kapni, amilyent megérdemel; a viszályt azonban semmi módon sem szabad más országokra kiterjeszteni. Ő kétli, hogy Oroszország, amelynek nincs joga arra, hogy Szerbia védőhatalmának szerepét játssza, úgy viselkednék, mintha igényt tartana erre. Ami Németországot illeti, az nagyon jól tudja, hogy mit cselekszik, amikor ebben az ügyben Ausztria-Magyarországot fedezi.

A német nagykövet hallott egy levélről, amelyet Ön irt tegnap a londoni német nagykövetnek és amelyben Ön kifejezte azt a reménységét, hogy a szerb engedményeket kielégítőeknek fogják tekinteni. Megkérdezte, van-e tudomásom arról, hogy a szerb kormány az utolsó pillanatban az engedékenyt játszotta. Azt mondtam, hallottam, hogy Szerbia hajlandó szinte valamennyi pont dolgában engedni. Őexcellenciája azt válaszolta, hogy a szerb engedmények mind csalások. Szerbia azzal, hogy válaszá-
nak megadása előtt elrendelte a mozgósítást és a kormány elutazását Belgrádból, bebizonyította, mennyire jól tudja, hogy engedményei nem elégségesek Ausztria-Magyarország jogos követeléseinek kielégítésére.

33.

Sir H. Rumbold, berlini brit ügyvivő, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 26.

A császár ma este hirtelen visszatért és az államtitkár azt mondja, hogy a külügyi hivatal sajnálja ezt a lépést, amely Őfelsége kezdeményezésére tör-

tént. Attól félnek, hogy Öfelsége hirtelen visszaterése találgatásokat és izgalmat okozhat. Azt mondotta továbbá az államtitkár, hogy a pétervári német nagykövet jelentése szerint az orosz külügyminiszterrel folytatott beszélgetése során az utóbbi kijelentette, hogy ha Ausztria Szerbia területének darabjait anektálná, Oroszország nem maradna tétlen. Az államtitkár ebből azt következtette, hogy Oroszország nem fog beavatkozni, ha Ausztria nem anektál szerb területet.

34.

Sir H. Rumbold, berlini brit ügyvivő, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 26.

Az államtitkár éppen most telefonált nékem, hogy a bécsi német nagykövet utasítást kapott, közölje az osztrák-magyar kormánnyal azt az Ön reménységét, hogy a szerb választ kedvezően fogják fogadni, ha az a július 25-iki belgrádi táviratban foglalt előzetes jelentésnek megfelel.

Az államtitkár azt véli, hogy annak a pusztá ténye, hogy ők az osztrák-magyar kormányt értesítették erről, magában foglalja azt, hogy bizonyos fokig csatlakoznak az Ön reménységéhez. A német kormány nincs abban a helyzetben, hogy ennél többet tegyen.

36.

Sir Edward Grey, Sir F. Bertie, párisi brit nagykövethöz, Sir H. Rumbold, berlini brit ügyvivőhöz és Sir R. Rodd, római brit nagykövethöz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 26.

Hajlandó volna-e a külügyminiszter az itteni nagykövethöz utasítást adni arra, hogy Franciaország, Olaszország és Németország képviselőihez csatlakozzék, hogy itt azonnal tanácskozzanak arról a módról, amellyel a bonyodalmaknak elejét lehetne

venni? Kérdezze meg a külügyminisztert, hogy meg akarja-e ezt tenni? Ha igen, akkor (ezen kormány) belgrádi, bécsi és szentpétervári képviselőit fel kellene hatalmazni, hogy fenti javaslatot tudassák azzal a kormánnyal, amelynél akkreditálva vannak és ezzel kössék össze azt a kérelmet, hogy minden katonai művelet szüneteltessék, amíg a konferencia eredményei ismeretesek.

39.

A szerb kormány válasza az osztrák-magyar jegyzékre.

(Ennek a jegyzéknek a tartalma az osztrák-magyar kormány válaszával együtt megtalálható a *német fehérvönyv*-ben. Lásd ezen kiadás első füzetét.)

42.

Sir F. Bertie, párisi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Páris, 1914 július 27.

Javaslatát, amelyet tegnapi két sürgönyében fejtett ki,^{*)} a francia kormány elfogadta. A londoni francia nagykövet, aki ma este oda visszatért, megfelelő utasítást kapott. A berlini francia nagykövethoz utasítások mentek, hogy brit kollégájával tanácskozzon afelett, vajjon ajánlatos-e, hogy közösen tárgyaljanak a német kormánnyal. A szükséges utasítások Franciaország belgrádi, bécsi és szentpétervári képviselőihez is elmentek, amíg azonban nem tudható, hogy a németek Bécsben valamelyes eredménnyel szólaltak-e fel, a külügyminiszter véleménye szerint veszedelmes volna, ha Oroszország, Franciaország és Nagybritannia követei tennék ezt meg.

^{*)} Lásd 36. sz.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 27.

Az államtitkár azt mondja, hogy az az értekezlet, amelyet Ön javasol, valójában itélőszéket jelent és az ő véleménye szerint csak Ausztria és Oroszország kérelmére hívható össze. Ő tehát nem csatlakozhat az Ön javaslatához, bármennyire is óhajt közreműködni a béke fentartásán. Azt mondtam, hogy bizonyos vagyok abban, hogy az Ön gondolatának semmi köze sincs valamiféle itélőszékhez, hanem azt jelenti, hogy a négy közvetlenül nem érdekelt nemzet képviselői megtanácskozzák a veszedelmes helyzet elkerülésének eszközeit és megfelelő javaslatokat tegyenek. Azonban megmaradt amellett, hogy az értekezlet úgy, ahogy azt Ön javasolja, nem vihető keresztül. Hozzáfűzte, hogy értesítések, amelyeket éppen akkor kapott Pétervárról, azt mutatják, hogy Szasonov urnak az a szándéka, hogy gróf Berchtolddal eszmecserét folytasson. Ez az eljárás, azt hiszi, kedvező eredményre vezethet és a legjobb volna, mielőtt bármi más történnék, megvárni az osztrák és az orosz kormány eszmecseréjének eredményét.

Egy rövid beszélgetés során megjegyezte az államtitkár, hogy Ausztria idáig csak részben mozgósított, ha azonban Oroszország Németország ellen mozgósít, akkor Németországnak követnie kell. Megkérdeztem, hogy mit ért ez alatt: „Németország ellen mozgósít”. Azt mondta, hogyha Oroszország csak délen mozgósít, akkor Németország nem fog mozgósítani, ha azonban északon is mozgósít, akkor Németország ugyanazt fogja tenni. A mozgósítás orosz rendszere olyan bonyolult, hogy igen nehéz lesz mozgósításának helyét pontosan meghatározni. Németországnak ezért nagyon kell ügyelnie arra, hogy rajta ne üssenek.

Végül azt mondotta az államtitkár, hogy a Pétervárról beérkezett hírek reményteljesebbnek mutatják neki a helyzetet.

Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Szentpétervár, 1914 július 27.

Az osztrák nagykövet hosszabb beszélgetés során, amelyet tegnap a külügyminiszterrel folytatott, igyekezett elérvelni az osztrák-magyar kormány legújabb intézkedéseinek bántó oldalait. A külügyminiszter kiemelte, hogy ő teljességgel érti Ausztria indító okait, az ultimátumot azonban úgy fogalmazták, hogy a szerb kormány számára lehetetlen, hogy a maga egészében elfogadja. Noha egyik-másik tekintetben elég józanok a követelések, addig másrészt vannak, amelyek nem vihetők gyakorlatilag minden további nélkül keresztül, mert Szerbia fennálló törvényeinek megváltoztatását kívánják és össze nem egyeztethetőek Szerbiának, mint független államnak a méltóságával. Céltalan volna Oroszország számára, hogy Ausztriának felajánlja a maga jószolgálatait Belgrádban, mert hiszen Ausztriában nagy bizalmatlanság tárgya. Hogy azonban a mostani feszültségnek vége vessék, azt hiszi, Anglia és Olaszország hajlandók volnának Ausztriával együttműködni. Az osztrák nagykövet vállalta, hogy Őexcellenciája megjegzéseit eljuttatja kormányához.

A külügyminiszter kérdésére kijelentette neki, hogy abban a beszélgetésben, amelyről e hó 24-én tettem jelentést, Őfelsége kormányának magatartását helyesen adtam elő. Hozzáfüztem, hogy Ön nem ígérheti, hogy többet fog tenni, mint amennyiről ott szó volt. Őexcellenciája téved, ha azt hiszi, hogy a béke ügyét elő lehetne segíteni azzal, ha a német kormánynak azt mondanók, hogy arra az esetre, ha Ausztriát fegyveresen támogatná, velünk, valamint Oroszországgal és Franciaországgal volna dolga. Ezzel a fenyegetéssel Németország magatartása csak még csökönösebbé válnék. Csak úgy vehetjük rá arra, hogy befolyását Bécsben a háboru elkerülése érdekében használja fel, ha olyan barátként közeledünk hozzá, aki aggódva ügyel a béke fentartására. Ahhoz,

hogy a mi fáradozásaink eredményesek legyenek, az kell, hogy Őexcellenciája ne okozzon sietségével konfliktust. Ilyen körülmények között kifejeztem azt a reményemet, hogy az orosz kormány a mozgósítás elrendelését halasztani fogja, amíg csak lehet és hogy a csapatoknak nem fogják megengedni a határ átlépését akkor sem, ha a rendelet már megjelent.

A külügyminiszter erre azt felelte, hogy a császári parancs kibocsátása előtt nem szabad tényleges mozgósító rendszabályokat tenni, az osztrák-magyar kormány pedig hasznot huzna a halasztásból és befejezné a maga katonai előkészületeit, ha az orosz mozgósítást túlhosszu időre elhalasztanák.

46.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 27.

A német nagykövet arról értesített, hogy a német kormány elvben elfogadja a négy hatalom közvetítését Ausztria és Oroszország között, de természetesen fentartja magának azt a jogot, hogy Ausztria szövetségese gyanánt segítsen neki, ha megtámadják. Utasították továbbá arra, hogy kérjen fel engem befolyásomnak Pétervárott való olyan felhasználására, hogy a háboru lokalizáltassék és Európa békéje fenn tartassék.

Azt válaszoltam, hogy a szerb válasz Ausztria követelései iránt való előzékenység dolgában messzebb megy, mint az várható volt. Maga a német államtitkár mondotta, hogy olyas dolgok állanak az osztrák jegyzékben, amelyeknek Szerbia részéről való elfogadása alig várható. Felteszem, hogy a szerb válasz nem ment volna idáig, ha Oroszország nem gyakorolt volna békitő befolyást Belgrádban és most csakugyan Bécsben van szükség mérséklő befolyásra. Ha Ausztria a szerb választ, mint értéktelent, félrelöki és bevonul Szerbiába, akkor ez azt jelenti, hogy el van szánva arra, hogy Szerbiát minden körülmények között agyonnyomja, tekintet nélkül azokra a következ-

ményekre, amelyek ezzel járhatnak. A szerb választ mindenestre megbeszélés alapjául és idő nyeresére kellene felhasználni. A német kormány hasson erre Bécsben.

Emlékeztettem arra, hogy mit mondott a német kormány a helyzet komolyságáról arra az esetre, ha a háborút nem lehet lokalizálni és megjegyeztem, hogyha Németország Ausztriának segítségére megy Oroszország ellen, ez azért történne, mert tekintet nélkül a viszály tárgyi tartalmára, nem engedheti meg magának, hogy tétlenül nézze, miként nyomják agyon Ausztriát. Hasonló módon azonban más tekintetek is érvényesíthetők, amelyek túlterjednek az osztrák-szerb viszályon és más hatalmakat vonnának be a játékba: ez a háború volna a legnagyobb, amelyet valaha láttak. Amíg azonban Németország azon fog munkálkodni, hogy a béke fentartassék, szoros kapcsolatban maradok vele. Ismétlem, hogy miután a szerb válasz beérkezett, Bécsben kell egy kevés mérsékletet prédikálni.

47.

Sir Edward Grey, Sir G. Buchanan pétervári brit nagykövethoz.

Külgügyi hivatal, London, 1914 július 27.

Az orosz nagykövet kijelentette előttem, hogy német és osztrák körökben az a benyomás uralkodik, hogy mi minden körülmények között félreállunk. Öexcellenciája sajnálkozott azon a hatáson, amelyet ennek a benyomásnak keltenie kell.

Mint én kifejtettem, ezt a benyomást annak az utasításnak kellene eltüntetnie, amelyet az első flottához juttattunk, amely éppen Portlandban van összevonva, hogy a hadgyakorlat után ne széledjen széjjel. Kijelentettem azonban az orosz nagykövetnek, hogy utalásomat erre a körülményre nem szabad úgy felfogni, mintha bármivel is többet ígertem volna diplomáciai akciónál.

Német és osztrák forrásból halljuk azt a véleményt, hogy Oroszország mindaddig nem fog beavat-

kozni, amig Ausztria beleegyezik abba, hogy nem vesz el szerb területet. Én kiemeltem ezt és hozzáfűztem, hogy nevetséges volna, ha a német és osztrák kormányokkal való tárgyalásainknál mi inkább látszanánk szerb barátoknak, mint az oroszok.

48.

Sir Edward Grey, Sir M. de Bunsen, bécsi brit nagykövethez.

Külgügyi hivatal, London, 1914 július 27.

Gróf Mensdorff utasítás következtében tudatta ma velem, hogy a szerb kormány nem fogadta el azokat a követeléseket, amelyeket az osztrák kormány kénytelen volt vele szemben, Ausztria legéletbevágóbb érdekeinek tartós biztosítására, felállítani . . . Miután ennek a célnak a békés eszközei ki vannak merítve, az osztrák kormány kénytelen végül a fegyverekre apellálni — — —

Azt mondtam . . . félek, hogy Pétervárott azt várják, hogy a szerb válasz enyhíteni fogja a feszültséget és ha Oroszország most azt látja, hogy a feszültség növekedett, akkor a helyzet fokozottan komolyabbá válik. Már most is félelmetes a hatása Európára. Utaltam arra, hogy flottánknak ma széjjel kellett volna szélednie, de mi nem voltunk abban a helyzetben, hogy ezt megengedjük. Nem gondolunk arra, hogy ebben a pillanatban behívjuk a tartalékokat és abban, amit flottánkra vonatkozóan mondtam, nincs semmi fenyegetés; azonban szemben az európai tüzvész lehetőségével, lehetetlen, hogy éppen most engedjük flottánkat elszéledni. Ezt annak példája gyanánt említem, hogy milyen nagy az aggodalom. Ugy látom, hogy már maga a szerb válasz Szerbia legmélyebb lealázását jelenti és soha nem láttam, hogy ország valaha ilyent magára vett volna és ezért súlyos csalódás számomra, hogy az osztrák kormány ezt a választ úgy kezeli, mintha épp annyira ki nem elégitő volna, mint a teljes visszautasítás.

49.

Sir Edward Grey, Sir R. Rodd, római brit nagykövethöz.

Külggyi hivatal, London, 1914 július 27.

Az olasz nagykövet Sir A. Nicolsont*) értesítette, hogy az olasz külügyminiszter teljesen és egészen hozzájárult javaslatomhoz a Londonban megartandó négyes konferenciára vonatkozóan.

Ami azt illeti, hogy Oroszországot, Ausztria-Magyarországot és Szerbiát kérjük meg, hogy a konferencia eredményeinek várakozásában szakítsák meg a katonai intézkedéseket, Marquis di San Giuliano azt melegen fogja a német kormányának ajánlani és meg fogja kérdezni, hogy milyen fellépést tart célszerűnek Bécsben.

50.

Sir M. de Bunsen, bécsi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Bécs, 1914 július 28.

Van szerencsém ezennel eljuttatni Önhöz az osztrák-magyar jegyzék szövegét, amely a Szerbia ellen való hadüzenetet tartalmazza :

A Bécsben 1914 július 28-ikáról keltezett jegyzék másolata.

Hogy a Belgrádból kiinduló és az osztrák-magyar monarchia területi épsége ellen irányuló felforgató irányzatoknak végét vesse, a császári és királyi kormány a szerb királyi kormánynak 1914 július 23-áról keltezett jegyzéket nyújtott át, amelyben egy bizonyos számú követelés volt megformulázva, amelyeknek elfogadására a királyi kormány 48 óras határidőt kapott. Miután a szerb királyi kormány erre

*) Angol külügyei államtitkár.

a jegyzékre nem adott kielégítő választ, a császári és királyi kormány abban a kényszerhelyzetben van, hogy jogainak és érdekeinek védelmét saját kezébe vegye és e célból a fegyverek hatalmához nyuljon.

Ausztria-Magyarország, amely megfelelően az 1907 október 18-iki (hágai) konvenció első pontjának, forma szerinti nyilatkozatot nyújtott át Szerbiának az ellenségeskedések megkezdéséről, e pillanattól fogva, háborus állapotban lévőknek tekinti magát Szerbiával szemben.

Amidőn fentieket a királyi brit nagykövetség tudomására adja, van szerencséje a külügyminiszternek kijelenteni, hogy Ausztria-Magyarország alkalmazkodni fog az 1907 október 18. hágai konvenció és az 1909 február 28. londoni deklaráció előírásaihoz, feltéve, hogy Szerbia hasonlóképpen fog eljárni.

A nagykövetség kéri, hogy fenti értesítést oly gyorsan, amint csak lehet, hozza a kormány tudomására.

51.

Sir F. Bertie, párisi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Páris, 1914 július 27.

Van szerencsém ezennel eljuttatni Önhöz a külügyminiszter jegyzékének hivatalos másolatát azokra a lépésekre vonatkozóan, amelyek megteendők volnának az Ausztria-Magyarország és Szerbia között való ellenségeskedések kitörésének elhárítására.

Melléklet: Mr. Bienvenu-Martintól Sir F. Bertienek átnyújtott jegyzék.

E hó 25-ikéről keltezett jegyzékében a brit nagykövet Öexcellenciája a köztársaság kormányát értesítette, hogy Sir E. Grey véleménye szerint a béke fentartásának egyetlen útja — arra az esetre, ha a

viszony Oroszország és Ausztria között kiélesedik — az, hogy a négy hatalom, Nagybritannia, Franciaország, Németország és Olaszország együtt megfelelő lépéseket tennének Bécsben és Szentpétervárott és kifejezte azt az óhaját, hogy megtudja, vajjon a köztársaság kormánya hajlandó volna kedvezően fogadni ezt a javaslatot.

Az ideiglenes külügyminiszternek van szerencséje Sir F. Bertiet arról értesíteni, hogy ő Mr. Jules Cambont*) megkérte, hogy a németországi brit nagykövettel lépjen érintkezésbe és támogasson minden lépést, amelyet Ön ajánlatosnak tart a berlini kabinetnél.

Megfelelően a brit nagykövettől kifejezett és néki Sir F. Bertie útján e hó 24-én átnyújtott jegyzékében közvetített kívánságának a köztársaság kormánya felhatalmazta továbbá Mr. Paul Cambont,**) hogy résztvegyen azon az értekezleten, amelyet Sir E. Grey javasolt, hogy vele és Németország és Olaszország követeivel Londonban megkeressék azokat az eszközöket, amelyekkel a jelenlegi torzsalkodások eltüntethetők.

Hasonlóképpen hajlandó a köztársaság kormánya a szentpétervári, bécsi és belgrádi francia nagyköveteket utasítani, hogy az orosz, osztrák és szerb kormányokat rávegyék arra, hogy minden katonai rendszabályoktól mindaddig eltekintsenek, amíg az értekezlet eredményei tudhatók. Azonban az a véleménye, hogy Sir E. Grey javaslatának eredményre való kilátásai lényegében attól a magatartástól függenek, amelyet a berlini kormány hajlandó Bécsben tanusítani. Ugylátszik, hogy az osztrák-magyar kormánynál a katonai intézkedések felfüggesztése érdekében való közbelépések arra vannak ítélve, hogy eredménytelenek maradjanak, ha a német kormány előzően nem gyakorol befolyást Bécsben.

*) Berlieni francia nagykövet.

***) Londoni francia nagykövet.

**Mr. Szaszonov, orosz külügyminiszter, gróf Benken-
dorf londoni orosz nagykövethez.**

Szentpétervár, 1914 július 27.

Az orosz nagykövet megkérdezte, vajjon kívánatosnak tartjuk-e, hogy Nagybritannia előkészítő lépéseket tegyen Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország képviselőinek Londonban tartandó értekezletének egybehívására, a mai helyzetből való kivezető ut megkeresése céljából.

Azt válaszoltam a nagykövetnek, hogy tárgyalásba kezdtem az osztrák-magyar nagykövettel, olyan feltételek mellett, amelyek, mint remélem, kedvezőek. Közben azonban nem kaptam választ arra a javaslatomra, hogy a két kabinet együtt vizsgálja újból át a jegyzéket.

Ha a bécsi kabinettel való közvetlen tárgyalások lehetetleneknek bizonyulnának, kész vagyok hozzájárulni akár a brit, akár valamilyen más hasonló javaslatához, amely a konfliktus kedvező megoldására vezethet.

Már ma is szeretném azonban elejét venni egy félreértésnek, amelyet az a válasz okozhat, amelyet a francia igazságügyminiszter a német nagykövetnek adott a császári kabinetnek adandó, mérséklésre irányuló tanácsaira vonatkozóan.

**Mr. Szaszonov, orosz külügyminiszter, gróf Benken-
dorf londoni orosz nagykövethez.**

Szentpétervár, 1914 július 15/28.

A német nagykövettel való beszélgetésem megerősítette azt a benyomásomat, hogy Németország Ausztriának hajthatatlan magatartását valósággal megerősíti. A berlini kabinet, amely a válság egész kifejlődését megakaszthatta volna, ugylátszik semmiféle hatást nem gyakorol szövetségesére.

A nagykövet ki nem elégitőnek találja Szerbia választát.

Németország ezen magatartása a legnagyobb mértékben nyugtalanító.

Ugy látom, hogy minden más hatalomnál inkább Anglia volna abban a helyzetben, hogy még egy kísérletet tegyen Berlinben, hogy a német kormányt a szükséges akcióra rávegye. Kétségtelen, hogy a helyzet kulcsa Berlinben található.

55.

Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövet, Sir E. Greyhez.

Szentpétervár, 1914 július 27.

Vonatkozással tegnapi sürgönyömrre, ma beszéltem a külügyminiszterrel és nagyon békülékenynek és reményteljesebbnek találtam.

Azt mondta, hogy egész befolyását latbavetné Belgrádban, hogy a szerb kormányt rábirja arra, hogy amennyire csak lehet, adjon elégtételt Ausztriának; azonban Szerbia területi épségét biztosítani kell és szuverén állami jogait tiszteletben kell tartani, hogy ne válják Ausztria hűbéresévé. Nem tudja, hogy Ausztria rááll-e arra barátságos eszmecserére, amelyet ő javasol. Ha azonban ezt megteszi, akkor az egész azután következő tárgyalás során szoros kapcsolatban akar maradni a többi hatalmakkal.

Ujból utalt arra a körülményre, hogy Szerbiának 1908-ban (1909. *A kiadó.*) vállalt kötelezettségét, amelyre az osztrák ultimátum hivatkozik, a hatalmakkal szemben vállalták.

Öxcellenciája azt mondotta, hogy szívesen hajlandó félreállni, ha a hatalmak hozzájárulnak a konferencia javaslatához, reméli azonban, hogy arra az esetre, ha létrejönne, Ön érintkezésben maradna az orosz nagykövettel.

56.

Sir M. de Bunsen, bécsi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Bécs, 1914 július 27.

Az orosz nagykövetnek ma hosszas és komoly tárgyalása volt báró Macchió külügyi államtitkárral. Azt mondta neki, hogy éppen most tért vissza Szentpétervárról és így az orosz kormány nézetéről és az orosz közvélemény álláspontjáról jól értesült. Biztosíthatja őt, hogyha a Szerbiával való háborúból valóság lesz, lehetetlen lesz annak lokalizálása, mert Oroszország nem hajlandó újból engedni, amint azt korábbi alkalmakkor és különösen az 1909. évi annexió válság idején tette. Komolyan reméli, hogy történik valami, mielőtt tényleg bevonulnak Szerbiába. Báró Macchió azt válaszolta, hogy ez most bajos lesz, mert már történt egy esete-paté a Dunánál, ahol a szerbek voltak a támadók. Az orosz nagykövet azt mondta, hogy mindent, amit tehet, el fog követni, hogy a szerbeket a még folyamatban levő bárminő megbeszélések során nyugalomra bírja és kijelentette nekem, hogy azt fogja kormányának tanácsolni, hasson oda a szerb kormánynál, hogy ameddig csak lehet, térjen ki a konfliktus elől és hátráljon az osztrák bevonulás elől. Az így nyert idő elegendő lehetne a megoldás megtalálásának lehetővé tételére.

57.

Sir R. Rodd, római brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Róma, 1914 július 27.

A külügyminiszter erősen kétségbevonja, hogy Németország hajlandó volna Ausztriát felkérni katonai akciójának felfüggesztésére a tárgyalás folyamán; azonban reméli, hogy a katonai fellépés a Grey javasolta konferencia azonnal való összeülésének ténye következtében valójában halasztást fog szenvedni. Mostani információi szerint nem lát lehető-

séget arra, hogy Ausztria a jegyzékben felállított pontok bármelyikéről is lemondana. Azonban azt hiszi, hogy ha Szerbia még most elfogadná, Ausztria ezzel megelégednék; és ha van oka arra a feltevésre, hogy ez lesz a hatalmak tanácsa, akkor Ausztria elhalaszthatja az akciót. Szerbiát rá lehetne venni, hogy a konferenciára meghívott négy hatalom tanácsára a jegyzéket a maga egészében elfogadja; ez abba a helyzetbe hozná, hogy azt mondhatná, nem egyedül Ausztria-Magyarországnak, hanem Európának engedett.

67.

Sir Ewdard Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 28.

Az Ön július 27-iki sürgönyében (lásd 43. szám) foglaltatott magyarázata az én konferencia-javaslatom alapjául szolgáló gondolatnak egészen helyes. Nem döntőbíráóság volna, hanem bizalmas és nem formális megbeszélése annak, hogy milyen javaslatot lehet az elsimitás érdekében tenni. Semilyen javaslatot nem tennének, amelyre vonatkozóan előre meg nem volna állapítva, hogy Ausztria és Oroszország számára, amelyekkel a közvetítő hatalmak szövetségeseik révén könnyen érintkezésben maradhatnak, elfogadhatóak.

Amíg azonban van kilátás közvetlen eszmecserére Ausztria és Oroszország között, minden más javaslatot elhalasztanék, mert teljesen az az álláspontom, hogy ez a javaslat minden mással szemben előnyben részesítendő.

Hallom, hogy az orosz külügyminiszter az osztrák kormánynak barátságos eszmecserét javasol és ha az utóbbi ezt elfogadja, akkor ez kétségtelenül enyhíteni fogja a feszültséget és kevésbé válságossá fogja tenni.

Igen öröndetes volt az itteni német nagykövettől azt hallanom, hogy a német kormány Bécsben lépéseket tett tegnapi Önhöz intézett sürgönyömben (lásd 46. szám) közölt beszélgetés értelmében.

Sir Edward Grey, Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövethez.

Külgügyi hivatal, London, 1914 július 28.

Igen örvendetes, hogy — mint Ön július 27-iki sürgönyében jelenti — kilátás van közvetlen eszmecserére az orosz és az osztrák kormány között.

Hajlandó vagyok valamilyen célszerű javaslattal előállni, amely ezt megkönnyitené, de nem vagyok egészen tisztában azzal, hogy az orosz külügyminiszternek mi a véleménye arról, hogy a követek Belgrádban mit teyenenek. Az Ausztriával való eszmecsere során nem fejezhetné-e ki arra való hajlandóságát, hogy valamilyen ilyenfajta eljárásnál közreműködjön? Ez akkor határozottabb formát öltene.

Gróf Benckendorf, londoni orosz nagykövettől 1914 július 29-én közölt sürgönyök.

1. Mr. Szaszonov sürgönye a berlini orosz nagykövethoz 1914 július 28-án:

Ausztriának Szerbia ellen irányuló hadüzenete következtében a császári kormány holnap (29-én) el fogja rendelni az odesszai, kievi, moszkvai és kazáni katonai kerületek mozgósítását. Kérem, értesitse erről a német kormányt azzal a megjegyzéssel, hogy Oroszországnak nincs szándékában semmiféle Németország ellen irányuló ellenségeskedés.

A bécsi orosz nagykövetet nem hívták vissza helyéről.

2. Sürgöny gróf Benckendorfhoz:

Nyilvánvaló, hogy az osztrák hadüzenet végét veti az Ausztria és Oroszország között való közvetlen érintkezés gondolatának. Most sürgősen szükség van a londoni kabinet fellépésére, hogy közvetít-

sen és hogy vele előkészítse Ausztriának Szerbia ellen irányuló katonai eljárásának felfüggesztését.

Ha a katonai intézkedések meg nem szűnnek, akkor a közvetítés csak arra való volna, hogy a dolgok elhuzódjanak és Ausztriának ideje legyen Szerbia szétmorzsolására.

71.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 28.

A birodalmi kancellár meghívására ma este találkoztam Öexcellenciájával. Megkért, tudassam Önnel, hogy a legnagyobb mértékben súlyt helyez arra, hogy Németország Angliával közösen munkálkodjék az általános béke fentartásán, úgy ahogy azt eredménnyel tették a legutolsó európai válság során. Nem volt abban a helyzetben, hogy hozzájárulhasson az Ön, a nagyhatalmak képviselőjének konferenciájára vonatkozó javaslatához, mert nem várt tőle eredményt; mindkét csoportnak két-két hatalmából álló ilyen konferencia a másik két hatalom felett biráskodó „aeropág“-nak látszanék. Azonban azt, hogy lehetetlen volt számára a javasolt konferencia elfogadása, nem szabad úgy magyarázni, mintha az tagadása volna a hatásos együttműködésre vonatkozó erős óhajának. Ön meg lehet győződve arról, hogy Bécsben és Szentpétervárott minden tőle telhetőt elkövet, hogy a két kormányt rávegye a helyzetnek közvetlen és barátságos megvitatására. Sok reménye van, hogy ezek a megbeszélések meg fognak történni és kielégítő eredményt fognak adni; ha azonban igaz az a jelentés, hogy Oroszország 14 hadtestet mozgósított délen, akkor igen komolynak tartja a helyzetet és ő maga igen súlyos helyzetbe kerülne, mert ilyen körülmények között nem állna továbbra is hatalmában, hogy Bécsben mérsékletet prédikáljon. Hozzáfűzte, hogy Ausztria, amely mostanáig csak részlegesen mozgósított, kénytelen lesz hasonló rendszabályokhoz

nyulni és ha ennek háboru lesz a következménye, akkor egyedül Oroszország felelős. Megengedtem magamnak azt a megjegyzést, hogy amennyiben Ausztria elutasítja, hogy valamelyes módon tudomást vegyen a szerb jegyzékről, amely véleményem szerint majd minden Ausztriától követelt pont tekintetében engedékeny és mindenesetre alapot nyújt a tárgyalásokra, akkor a felelősség egy bizonyos része kétségtelenül őreá hárul. Öexcellenciája azt mondotta, hogy nem kívánja a szerb jegyzéket megvitatni, azonban Ausztriának az az álláspontja, és ebben igazat ad neki, hogy Szerbiával való viszálya tisztára osztrák ügy, amely nem tartozik Oroszországra. Megismételte azt az óhaját, hogy Angliával kooperáljon és azt a szándékát, hogy mindent elkövessen az általános béke fentartására. „A nagyhatalmak között való háborut el kell kerülni“, ezek voltak utolsó szavai. Osztrák kollégám azt mondotta nekem ma, hogy az általános háboru nem valószínű, mert Oroszország nem akar háboruba fogni, nincs is abban a helyzetben, hogy belebocsátkozzék. Azt hiszem, hogy ezt a véleményt itt sokan osztják.

72.

Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Szentpétervár, 1914 július 29.

A külügyminiszter megkért, köszönjem meg Önnek, amit Ön a német nagykövetnek mondott, amint azt az Ön Berlinbe intézett távirata jelentette, amelynek lényegét Öexcellenciájával tudattam. Ő a helyzetet igen pesszimiztikusan nézi . . . Megjegyeztem, hogy fontos a mi számunkra, hogy megismerjük a császári kormány valódi szándékait és megkérdeztem, hogy meg fog-e elégedni azokkal a biztosítékokkal, amelyeknek nyújtására, Szerbia integritása és függetlensége tekintetében, mint hallom, az osztrák nagykövetnek utasítása van. Hozzáfüztem, hogy minden megegyezést, amely elhárítaná

az európai háborút, Őfelsége kormánya örömmel üdvözölné. Válaszában kijelentette Őexcellenciája, hogyha Szerbiát megtámadják, Oroszország nem fog megelégedni semmiféle kötelezettséggel, amelyet Ausztria e két pont tekintetében vesz magára és hogy azon a napon, amelyen Ausztria átlépi a szerb határt, ki fogják bocsátani az Ausztria ellen irányuló mozgószórendeletet.

Kijelentettem a német nagykövetnek hozzám intézett azon felhívására, hogy a külügyminiszternek javasoljak mérsékletet, hogy kezdettől fogva ezt tettem. Most a bécsi német nagyköveten van a sor, hogy a maga részéről fékező befolyást gyakoroljon. Őexcellenciájának kifejtettem, hogy miután Oroszország teljesen el van szánva, az általános háborút nem lehet elhárítani, ha Ausztria Szerbiát megtámadja.

75.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 29.

Ujból magához kért a birodalmi kancellár, aki kijelentette előttem, hogy sajnálja, hogy meg kell állapítania, hogy az osztrák-magyar kormány, amellyel ő azonnal tudatta az Ön véleményét, azt válaszolta, hogy az események tulgyorsan történtek, ezért későn van már ahhoz, hogy azt az Ön javaslatát követni lehessen, hogy a szerb válasz szolgáljon tárgyalások alapjául. Őexcellenciája ezen válasz kézhezvétele után Bécsbe táviratozott, hogy ha véleménye szerint a szerb válaszból kiolvasható is valamelyes hajlandóság Ausztria követeléseinek teljesítésére, ő mégis teljesen megérti, hogy határozott garanciák nélkül arra vonatkozóan, hogy Szerbia a felállított követeléseket a maguk egészében teljesíteni fogja, az osztrák-magyar kormány, tekintettel korábbi tapasztalataira, ezzel nem elégszik meg.

Továbbiakban azt mondta, hogy a Szerbia ellen irányuló ellenségeskedéseknek valószínűleg

egyedül az a céljuk, hogy ezt a garanciát megszerezzék, miután az osztrák kormány biztosította az orosz kormányt, hogy nincsen szándéka területet hódítani.

Azt tanácsolta az osztrák-magyar kormányának, hogyha ez a felfogás helyes, akkor ezt nyíltan jelentse ki. Ő reméli, hogy az ilyen beszéd minden lehető félreértést megakadályoz.

Eddig, mondotta ő nékem, még nem kapott választ Bécsből.

Őexcellenciája reméli, hogy abból a tényből, hogy ő tanácsok dolgában ennyire elment Bécsben, Ön látni fogja, hogy ő őszintén megtesz mindent, ami erejétől telik, az európai bonyodalom veszedelmének elhárítására.

Az a tény, hogy ennek Önnel való közlését reám bizza, bizonyosága annak a bizalomnak, amellyel Ön iránt viseltetik és bizonyosága azon törekvésének, hogy Önnek megmutassa, hogy ő mindent elkövet az Ön béke érdekében való fáradozásának a támogatására, amelyet ő őszintén méltányol.

76.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 29.

Igen levertnek láttam ma az államtitkárt. Emlekeztetett arra, hogy néhány nap előtt azt mondotta, hogy néki Ausztriának adandó tanácsok dolgában igen óvatosnak kell lennie, mert minden olyan gondolat, hogy óréájuk (az osztrákokra) nyomást gyakorolnak, őket könnyen arra bírhatja, hogy a dolgokat siettessék és befejezett tényeket teremtsenek. Ez most már csakugyan megtörtént és ő nem biztos abban, hogy nem az siettette-e a hadüzenetet, hogy ő közvetítette az Ön azon javaslatát, amely szerint Szerbia válasza szolgáljon megbeszélés alapjául. Igen nyugtalan volt orosz mozgósításról szóló hírek következtében és bizonyos általa közelebből

nem jelzett franciaországi katonai intézkedések miatt. Később beszélt ezekről az intézkedésekről francia kollégámmal, aki kijelentette, hogy a francia kormány csak azt tette, amit a német, tudniillik visszahívott szabadságolt tiszteket. Őexcellenciája vitatta, hogy a német kormány ezt megtette volna, ez azonban mégis valóság. Francia kollégám a beszélgetés során kijelentette az államtitkárnak, hogy ha Ausztria bevonult Szerbiába és katonai tekintélyének így eleget tett, akkor elkövetkezett annak a kedvező időpontja, hogy a négy nem érdekelt hatalom megbeszélje a helyzetet és komolyabb bonyodalmak elhárítására irányuló javaslatokkal lépjen elő. Ugylátszik, hogy az államtitkár ezt a gondolatot érdemesnek találja a megfontolásra, mert azt válaszolta, hogy ez valami más volna, mint az Ön által javasolt értekezlet.

77.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 29.

Igen sokra becsülöm a kancellár azon szavait, amelyeket Ön mai sürgönyében velem közölt. Őexcellenciája bizhat abban, hogy ez az ország továbbra is, mint eddig, mindent el fog követni a béke biztosítására és annak a bajnak az elhárítására, amelytől valamennyien félünk. Ha Ausztriát rá tudja venni arra, hogy Oroszországot kielégítse és elálljon attól, hogy oly messzire menjen, hogy vele konfliktusba kerüljön, mi valamennyien igaz hálával fogjuk Őexcellenciájáról elismerni, hogy megmentette Európa békéjét.

78.

**Sir Buchanan, pétervári brit nagykövet,
Sir Edward Greyhez.**

Szentpétervár, 1914 július 29.

Ma elrendelték a részleges mozgósítást. Az Ön 28-iki, Berlinbe küldött (lásd 67. szám) sürgönyének

tartalmát az Ön utasításai értelmében közöltem a külügyminiszterrel és bizalmasan közöltem vele a német (külügyi) államtitkár megjegyzéseit a mozgósításról, amelyet a berlini brit nagykövettel szemben tett. (Lásd 43. szám. *A kiadó.*) Öexcellenciája más forrásból már ismerte őket. A mozgósítás, jelentette ki, csak Ausztria ellen irányul.

... Az osztrák kormány most végleg elutasította a Bécs és Szentpétervár között való közvetlen eszmecserét. A külügyminiszter azt mondja, hogy ő ezt az eszmecserét a német nagykövet javaslatára ajánlotta. Amikor a német nagykövetnek Ausztriának erről a vonakodásáról közlést tett, teljes komolysággal azt javasolta, hogy térjenek vissza az Ön javaslatára, a négy nagykövet konferenciájára, vagy legalább a három kevésbé érdekelt nagykövet eszmecseréjére, ha ezt Ön ajánlatosnak tartja. Minden elrendezés, amelyet Franciaország és Anglia javasol, elfogadható volna az ő számára. Közömbös ő előtte, hogy ezek a megbeszélések milyen formájuk volnának. Nem szabad időt vesztegetni, a háboru elhárításának egyetlen módja az, hogy Önnek sikerül a nagykövetekkel való tárgyalás útján, akár közösen, akár külön-külön olyan formulához jutni, amellyel Ausztria rávehető volna az elfogadására. Az orosz kormány mindvégig teljesen nyitnak és békülékenynek mutatkozott és mindent megtett a béke fentartására. Ha fáradozásai a béke fentartására nem sikerülnének, akkor reméli, a brit közönség látni fogja, hogy a hiba nem az orosz kormánynál volt. Megkérdeztem, hogy volna-e ellenvetése az ellen, ha a július 27-iki római sürgönyben*) említett javaslat, amelyet vele közöltem, kerülne kivitelre. Öexcellenciája azt válaszolta, hogy mindenhez hozzájárul, amit a négy hatalom cselekszik, ha az Szerbiára elfogadható; ő, ugymond, nem lehet szerb érzelműbb, mint a szerbek. Egynéhány kiegészítő megállapítást és nyilatkozatot azonban tenni kell, hogy az ultimátum éle letompittassék.

*) Lásd 57. sz.

A külügyminiszter azt mondotta, hogy az Ön e hó 28-iki sürgönyében érintett javaslata (lásd 69. sz.) alárendelt jelentőségű. A megváltozott körülmények között nem fektet rá súlyt. Továbbá, így közölte velem, a német nagykövet értesítette Öexcellenciát, hogy kormánya továbbra is barátságos befolyást gyakorol Bécsben. Félek, hogy a német nagykövet nem fog hozzájárulni a dolgok enyhítéséhez, ha saját kormányánál ugyanolyan hangon beszél, mint ma velem szemben. Azzal vádolja az orosz kormányt, hogy a mozgósítással veszedelmezteti Európa békéjét és azt mondotta, amikor arra utaltam, hogy mi minden történt az utóbbi időben Ausztria részéről, hogy ő nem bocsátkozhat bele ezekbe az ügyekbe... A külügyminiszter megértette velem, hogy Oroszország nem fogja a háborút azzal siettetni, hogy azonnal átlépi a határt. Egy hét, esetleg több is, mindenesetre el fog mulni, amíg a mozgósítás be lesz fejezve. Szükséges, hogy a közbe eső időben, valamennyien együtt munkálkodjunk a veszedelmes helyzetből kivezető utnak keresésén.

80.

Sir R. Rodd, római brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Róma, 1914 július 29.

Az olasz kormányhoz Berlinből érkezett hírek szerint a német álláspontot Sir E. Goschen sürgönye (lásd 43. sz.) helyesen rajzolta meg.

A külügyminiszter azt hiszi, hogy a nehézségeket nem annyira az elv, mint inkább a „konferencia“ okozza. Egy sürgönyben, amelyet ma este küld Berlinbe, oda fog hatni, hogy a londoni eszmecsere gondolatához járuljanak hozzá.

A német kormányt továbbá értesítették arról, hogy az olasz kormánynak, az itteni közvélemény nem bocsátaná meg, ha nem tenne meg minden lehető lépést a háboru elhárítására. San Giuliano azt sürgeti, hogy a német kormány ehhez nyújtson segédkezet.

Hozzáfűzte, hogy nehézségeket ugylátszik az okoz, hogy Németországot meggyőzzük arról, hogy Oroszország a dolgot komolyan veszi. Miután azonban Németországnak nagy érdeke, hogy jó viszonyban éljen velünk, ugy nagy hatással volna, ha meggyőződne arról, hogy Nagybritannia Oroszországgal és Franciaországgal tart. Még ha lehetetlennek bizonyulna is, hogy Németországot a résztvételre rávegyék, mégis azt ajánlaná, hogy Anglia és Olaszország, amelyek a két csoport egyikét és másikat képviselik, eszmeeseréjükét folytassák.

81.

Sir E. Grey, Sir R. Rodd, római brit nagykövethez.

Külgügyi hivatal, London, 1914 július 29.

Lehetetlen, hogy az itteni nagykövettel eszmeeserét kezdjek, mert az osztrák külügyminisztertől hallom, hogy Ausztria nem bocsátkozik a szerb jegyzék alapján megbeszélésbe és mindabból, amit Bécsből és Berlinből hallok, kitünik, hogy Ausztria nem fogadja el a hatalmaknak semmiféle közvetítését Szerbia között és ő közötté. Az olasz külügyminiszternek ezért Berlinben kell felszólalnia. Örülni fogok, ha a javaslatok, amelyeket ott tehet, kedvező fogadtatásra találnek.

84.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethez.

Külgügyi hivatal, London, 1914 július 29.

Azt mondtam a német nagykövetnek, hogy Ausztria és Oroszország megegyezésének közvetlen létrejövetele volna a legjobb megoldás... A német kormány kijelentette, hogy elvben az Oroszország és Ausztria között való közvetítés mellett foglal állást, ha szükséges. Ugylátszik, hogy a londoni értekezlet, tanácskozás vagy megvitatás, vagy akár a „négyes“ megbeszélés speciális módszereit tulságo-

san formális módszernek tekinti. Ajánlom, hogy a német kormány javasoljon olyan módszert, amelynek segítségével a négy hatalom együttes befolyása arra használtassék fel, hogy a háboru Ausztria és Oroszország között elháríttassék. A közvetítésnek, vagy a közvetítő befolyásolásnak egész eszméje szívesen érvényesíttetnék valamilyen Németországtól javasolt módon, ha az enyém meg nem felelő. A közvetítés valóban azonnal elkezdhető volna minden olyan módon, amelyet Németország lehetőknek tart, hacsak Németország a béke érdekében „meg akarja nyomni a gombot“.

85.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 29.

Megkértek, hogy ma este jelenjek meg a kancellárnál. Öexcellenciája éppen Potsdamból tért vissza.

Kifejezte azt az aggodalmát, hogyha Ausztriát Oroszország megtámadná, akkor Németországnak Ausztriával való szövetségi kötelezettsége következtében, ellenére a béke fentartására irányuló folyamatos fáradozásainak, elkerülhetetlenné válik az európai tűzveszedelem. Azután rátért arra, hogy a következő merész javaslatot tegye Anglia semlegessége ellenében. Azt mondta: amennyire ő abban a helyzetben van, hogy a brit politika alapelvét megítélje, világos, hogy Nagybritannia semmi esetre sem fogja tétlenül nézni és megengedni, hogy Franciaországot valamely esetleg kitörő konfliktusban agyonnyomják. Ez azonban nem célja Németországnak. Ha Nagybritannia semlegessége biztosított, akkor a brit kormánynak minden biztosítékot megadnának arra, hogy a császári kormány, ha egy esetleg bekövetkező háboruban győzne, nem fog területhódításra törekedni Franciaország kárára.

Megkérdeztem Öexcellenciáját a francia gyarmatokra vonatkozóan és ő azt mondotta, hogy nincs abban a helyzetben, hogy e tekintetben is hasonló

nyilatkozatot tegyen. Ami ellenben Hollandiát illeti, azt mondotta Öexcellenciája, hogy amíg Németország ellenfelei Hollandia épségét és semlegességét tiszteletben tartják, Németország hajlandó Öfelsége kormányának azt a biztosítékot nyújtani, hogy hasonlóképpen fog eljárni. Franciaország magatartásától függ, hogy milyen intézkedésekre kényszerülhet Németország Belgiumban; ha azonban a háborúnak vége lesz, akkor Belgium integritása fentartatnék, feltéve, hogy nem foglalt állást Németország ellen. Öexcellenciája azzal a megjegyzéssel fejezte be, hogy mióta ő kancellár, elejétől fogva az volt a politikájának célja, hogy az Angliával való megértést megteremtse; ő reméli, hogy azok a biztosítékok meg fogják adni az alapjait annak a megértésnek, amelyre ő olyan nagyon törekszik. Egy általános semlegességi szerződés Anglia és Németország között lebeg a szeme előtt, noha az adott pillanat, természetesen, korai a részletek megbeszélésére. A brit semlegesség biztosítása abban a konfliktusban, amelyet a jelenlegi válság esetleg maga után vonhat, abba a helyzetbe hozná őt, hogy óhajának teljesülését remélhetné.

Öexcellenciájának arra a kérdésére, hogy mit gondolok arról, vajjon az ő kérésére Önnek kedvére lesz-e, azt mondtam, nem tartom valószínűnek, hogy a dolgok ezen állapotában Önnek hajlandósága volna bármilyen magatartásra kötelezni magát és hogy az a véleményem, hogy Ön teljes szabadságát óhajtja majd fentartani.

Midőn beszélgetésünk e tárgyra vonatkozóan véget ért, közöltem Öexcellenciájával az Ön mai sürgönyének tartalmát, amiért Önnek legőszintébb köszönetét fejezi ki.

87.

Sir Edward Grey, Sir F. Bertie, párisi brit nagykövethez.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 29.

Miután ma megjegyeztem Mr. Cambonnal szemben, hogy milyen komolynak látom a helyzetet, kö-

zöltem vele azt a szándékot, hogy megmondjam a német nagykövetnek, hogy tárgyalásaink barátságos hangja őt ne ringassa abban a téves hitben, mintha mi félreállnánk, ha mostani, Németországgal közös fáradozásaink a béke fentartására, csütörtököt mondanának. Azonban, így szólottam Mr. Cambonhoz, szükségesnek tartanám megmondani néki is, hogy a közvélemény itt a mostani nehézségeket egészen más szemmel nézi, mint néhány év előtt nézte a Marokkó dolgában felmerült nehézségeket. Marokkó esetében olyan viszályról volt szó, amelynél Franciaország volt elsősorban érdekelve és ahol ugylátzott, hogy Németország Franciaország agyonnyomására törekvő kísérletében Franciaországgal szemben olyan kérdésben kezdett viszályt, amely különös megállapodások tárgya volt Franciaország között és közöttünk. Most az Ausztria és Szerbia között való viszály nem olyan, amelyre, véleményünk szerint, nekünk be kell avatkoznunk. Még ha a kérdés Ausztria és Oroszország között fenforgó kérdéssé élesednék is ki, nem éreznők magunkat indittatva a beavatkozásra. Ez akkor a germánok vagy szlávok fensőbbiségének a kérdése volna. A Balkánon való fensőbbiség kérdése és a mi álláspontunk mindig az volt, hogy nem engedjük magunkat valamely Balkán-kérdés kedvéért háboruba sodorni. Hogy mit tegyünk, ha Németországot is belesodornák és Franciaországot is, arról még nincs határozott elhatározásunk; ez olyan eset, amelyre nézve majd csak akkor kellene határozni. Franciaország ez esetben olyan viszályba sodródna, amely nemcsak magára öreá tartozik, hanem amelyben, szövetsége következtében, becsülete és érdekei kötelezik arra, hogy részt vegyen. Mi szabadok vagyunk minden kötelezettségtől és azt kell eldönteni, hogy mit kívánnak tőlünk a brit érdekek. Én szükségesnek tartom, hogy ezt megmondjam, mert mi, mint tudja, minden óvintézkedést megteszünk flottánkra vonatkozóan és szándékom Lichnovszky herceget figyelmeztetni, hogy ne számítson a mi tétlenségünkre. Nem volna méltányos, ha Mr. Cambont félrevezetném annak feltevésére, hogy ez annyit jelent, mintha mi már

döntöttünk volna arról, mit fogunk cselekedni abban az esetben, amelyről még mindig remélem, hogy nem fog bekövetkezni.

89.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethez.

Külgügyi hivatal, London, 1914 július 29.

Miután ma délután beszéltem a német nagykövettel az európai helyzetről, megjegyeztem, hogy egészen privátim és barátságos módon valamit óhajtának néki mondani, ami nagyon a szívemen fekszik. A helyzet nagyon komoly. Amíg az eddigi döntésekre volt korlátozva, addig nem gondoltunk beavatkozásra a magunk részéről. Ha azonban Németország és Franciaország is belesodrónék, akkor ez a kérdés olyan jelentőségűvé válhat, hogy valamennyi európai érdek belebonyolódik és én nem kívánom, hogy a mi beszélgetéseink barátságos hangja, amely mint remélem továbbra is ilyen marad, őt arra a balhiedelemre bírhatná, hogy mi ebben az esetben félreállanánk.

Azt mondotta, hogy ő ezt tökéletesen megérti, azonban megkérdezte, hiszem-e, hogy bizonyos körülmények között be fogunk avatkozni.

Azt válaszoltam, hogy nem akarom ezt kijelenteni, sem nem akarok valami fenyegetődzésfélét mondani, avagy azt a látszatot kelteni, mintha nyomást próbálnék gyakorolni azzal a kijelentéssel, hogy, ha a dolgok rosszabbra fordulnak, mi be fogunk avatkozni. Beavatkozásunkról nem volna szó, ha Németország, sőt akkor sem, ha Franciaország nem volna belebonyolódva. Mi azonban nagyon jól tudjuk, hogy ha a viszály úgy alakul, hogy véleményünk szerint a brit érdekek beavatkozást tesznek szükségessé, akkor nekünk rögtön be kellene avatkoznunk és a döntésnek igen gyorsan kellene megtörténnie, csak úgy, mint a többi hatalmagnál. Reméltem, hogy beszélgetéseink barátságos hangja

változatlan marad és hogy a béke javára való munkánál megtarthatom a német kormánnyal az eddigi szoros kapcsolatot. Ha azonban fáradozásaink sikertelenek maradnának és a kérdés oly nagy jelentőségűvé válna, hogy valójában minden európai érdeket magában foglalna, nem szeretném kitenni magamat semmiféle szemrehányásnak az ő részéről azért, hogy beszélgetéseink barátságos hangja őt, vagy kormányát arra a téves feltevésre bírta, hogy mi nem fogunk beavatkozni, valamint annak a szemrehányásnak sem, hogy a dolgok lefolyása más lehetett volna, ha őket nem vezették volna ilyen módon félre.

A német nagykövet semmi kivetni valót nem talált azon, amit mondtam; sőt kijelentette, hogy ez egybevág azzal, amit ő a helyzetről való véleménye gyanánt Berlinbe megsürgönyözött.

90.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 29.

... Ami az Ausztria és Oroszország között való közvetítést illeti, azt mondtam, hogy ez nem öltheti Oroszországra gyakorlandó olyan nyomás egyszerű formáját, hogy az álljon félre, mialatt Ausztria szabadon elmehet oly messzire, amennyire neki tetszik. Ez nem közvetítés volna, hanem Ausztria érdekében Oroszországra gyakorolt nyomást jelentene. A német nagykövet azt válaszolta, hogy a német kormánynak az a véleménye, hogy Ausztriát nem szabad erőszakosan lealázni és hogy nem mondhat le nagyhatalmi állásáról. Azt mondtam, hogy teljesen egyetérték ezzel, azonban nem Ausztria lealázásáról van szó, hanem az a kérdés, hogy Ausztria meddig akarja mások lealázását vinni. Természetes, hogy Szerbiát egy bizonyos fokig le kell alázni, azonban Ausztria viheti a dolgot annyira, hogy az Oroszország lealázását is jelentené.

A német nagykövet megjegyezte, hogy Ausztria nem vesz el szerb területet, amire azt válaszoltam, hogy szerb terület elvétele nélkül és Szerbiát névleg függetlennek hagyva is, valójában hűbéres állammá változtathatja át Ausztria Szerbiát, ami Oroszország egész balkáni helyzetét érintené. Megjegyeztem továbbá, hogyha beáll az európai konfliktus veszedelme, lehetetlen megmondani, hogy kik sodródnak bele. Nyilvánvalóan még Hollandia is tesz óvintézkedéseket.

A német nagykövet élénken jelentette ki erre, hogy kell valamilyen módot találni Európa békéjének fentartására.

93.

**Gróf Benckendorf, londoni orosz nagykövettől 1914
július 30-án átadott sürgönyök.**

1. A bécsi orosz nagykövet, Szaszonov urhoz.

Bécs, 1914 július 15/28.

Excellenciádtól kapott utasítás értelmében beszéltem ma gróf Berchtolddal. A legbarátságosabb módon kifejtettem előtte, mennyire kívánatos az olyan megoldás megtalálása, amely megerősítené Ausztria-Magyarország és Oroszország jóviszonyát és ugyanakkor az osztrák-magyar monarchiának komoly biztosítékot adna Szerbiával való jövődől viszonya tekintetében. Figyelmeztettem gróf Berchtoldot mindazokra a veszedelmekre, amelyek Európa békéjére Ausztria-Magyarországnak és Szerbiának fegyveres konfliktusából származnának.

Gróf Berchtold azt válaszolta, hogy teljesen tudatában van a helyzet komolyságának és a nyílt megvitás előnyeinek. Másrészt azonban kijelentette, hogy az osztrák-magyar kormány, amely csak kedvetlenül szánta rá magát a megtett erélyes intézkedésekre, nem hátrálhat már meg és nem bocsátkozhat már az osztrák-magyar jegyzék rendelkezéseinek semmiféle megvitásába.

Gróf Berchtold kijelentette, hogy a krízis anynyira akuttá lett és a közvéleményben az izgalom olyan magas fokot ért el, hogy a kormány, még ha akarna is, nem léphetne erre az utra. Ez annál kevésbé is lehető, mert a szerb válasz bizonyosságot szolgáltat arról, hogy a szerbek jövőre vonatkozó ígéretei nem őszinték.

2. *Mr. Szaszonov, orosz külügyminiszter, gróf Benckendorf, londoni orosz nagykövethoz.*

Szentpétervár, 1914 július 16/29.

A német nagykövét a kancellár nevében értesít arról, hogy Németország szünet nélkül mérséklő befolyást gyakorol Bécsben és hogy ezt a bekövetkezett hadüzenet után is folytatni fogja. Ma reggelig nincsenek arra vonatkozó hírek, hogy az osztrák hadsereg átlépte a szerb határt. Megkértem a nagykövetet, hogy fejezze ki a kancellárnak köszönetemet ezen értesítés barátságos tartalmáért. Közöltem vele Oroszország katonai készülődéseit és megmondtam neki, hogy azok egyike sem irányul Németország ellen; hozzáfűztem, hogy nem tekintendők támadó rendszabályoknak Ausztria-Magyarország ellen sem, hanem magyarázatukat az osztrák-magyar monarchia hadserege legnagyobb részének mozgósításában lelik.

A nagykövét kijelentette, hogy ő, az osztrák-magyar kormány és közöttünk való közvetlen megbeszélések mellett foglal állást, amire én azt válaszoltam, hogy erre teljesen kész vagyok, ha a német kormánynak az a tanácsa, amelyről ő beszélt, Bécsben visszhangra talál.

Együttal megjegyeztem, hogy készek vagyunk a négy hatalom értekezletére vonatkozó javaslat elfogadására, amelyért ugylátszik Németország nem nagyon lelkesedik...

Azt mondtam a nagykövethoz, hogy azok után az engedmények után, amelyeket Szerbia tett, nem lesz nehéz kompromisszumot találni a még nyitva maradt kérdéseik elintézésére, feltéve, hogy Ausztria némi jóakaratot mutat és valamennyi hatalom egész befolyását az elsimítás érdekében veti latba.

3. *Mr. Szaszonov, orosz külügyminiszter, gróf Benckendorf, londoni orosz nagykövethoz.*

Szentpétervár, 1914 július 16/29.

A német nagykövettel folytatott és előbbi sürgönyömben említett beszélgetés során még nem kaptam meg Sebeko ur*) sürgönyét július 15/28-ikáról.

Ezen sürgöny a bécsi kabinet attól való vonakodását tartalmazza, hogy közvetlen eszmecserébe bocsátkozzék a császári kormánnyal. Most már nem marad más hátra a számunkra, minthogy teljesen rábizzuk a kezdeményezést a brit kormányra azon lépések tekintetében, amelyeket ajánlatosaknak tart.

94.

Sir M. de Bunsen, bécsi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Bécs, 1914 július 29.

Azt hallom, hogy elrendelték azoknak az orosz hadtesteknek a mozgósítását, amelyeknek az a rendeltetésük, hogy az osztrák határon operáljanak. Bizalmas értesítöm az orosz nagykövet. Az itteni külügyminiszter, ha mindjárt későn is, de észrevette, hogy Oroszország ebben a válságban nem maradhat tétlen . . . A német nagykövet úgy tesz, mintha meg volna lepve azon, hogy a szerb ügyek Oroszország számára ily nagyérdekűek. Ugy orosz, mint francia kollégái beszéltek vele ma reggel. Abból, amit az orosz nagykövet nekem mondott, azt veszem ki, hogy erősen aggódik azon hatás miatt, amelyet egy komoly összecsapás (Szerbiában, *a kiadó.*) Oroszország közvéleményére gyakorolhat. Kivettem azonban szavaiból, hogy Oroszország nagy engedményekre lesz hajlandó Ausztriának Szerbiával szemben való követelési dolgában.

*) Bécsi orosz nagykövet.

Sir M. de Bunsen, bécsi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Bécs, 1914 július 30.

A francia nagykövet arról értesül Berlinből, hogy a bécsi német nagykövetet utasították, hogy komolyan emeljen szót az osztrák-magyar kormány-nál, annak olyan fellépése ellen, amely alkalmas európai háboru előidézésére. Szerencsétlenségre a német nagykövet annyira azonosította magát a Bécsben uralkodó szélső orosz- és szerbellenes hangulat-tal, hogy aligha fogja teljes őszinteséggel képviselni a béke ügyét.

Noha nem ellenőrizhetem, magánuton arról érte-sítettek, hogy a német nagykövet az osztrák ulti-mátum szövegét ismerte és megsürgönyözte a német császárnak, mielőtt azt elküldötték volna. Magától a német nagykövettől tudom, hogy ő minden sorát aláírja.

**Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövet,
Sir Edward Greyhez.**

Szentpétervár, 1914 július 30.

A francia nagykövet és én meglátogattuk ma a külügyminisztert... Mr. Szaszonov közölte velünk, hogy az orosz kormánynak abszolút bizonyítékai vannak a kezei között arról, hogy Németország ka-tonai és tengeri előkészületeket tesz Oroszország el-len — különösen a finn tengeréből felé.

A német nagykövetnek délután 2 órakor egy második megbeszélése volt a külügyminiszterrel, amelynek során az előbbi teljesen megtört, amikor látta, hogy a háboru elkerülhetetlen. Szaszonov ur-hoz fordult, hogy tegyen valamilyen javaslatot, ame-lyet mint utolsó reménységet megsürgönyözhetne a német kormánynak. Szaszonov ur erre megszerkesz-

tett egy francia jegyzéket, amely a következőképpen szól és átnyújtotta azt a német nagykövetnek :

„Ha Ausztria, tekintettel arra a körülményre, hogy Szerbiával való konfliktusa európai kérdés jellegét öltötte magára, hajlandó ultimátumából eltávolítani azokat a pontokat, amelyek a szerb felségjogok elvét sértik, akkor Oroszország kötelezi magát valamennyi katonai előkészület megszüntetésére.“

Ha Ausztria ezt a javaslatot elutasítja, akkor folytatni fogják az általános mozgósítás előkészületeit és az európai háboru ennek elkerülhetetlen következménye lesz. Az izgalom itt olyan fokot ért el, hogyha Ausztria minden engedményt megtagad, Oroszország nem türtőztetheti tovább magát ; miután most már tudja, hogy Németország fegyverkezik, stratégiai okokból aligha halaszthatja el részleges mozgósításának kiterjesztését általános mozgósítássá.

98.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 30.

Az államtitkár arról értesít, hogy azonnal Lichnovszky herceg táviratának kézhezvétele után, amely az Ön utolsó vele való beszélgetéséről szólt, megkérdezte az osztrák-magyar kormányt, hajlandó-e közvetítést elfogadni Belgrádnak, vagy valamely más helynek osztrák csapatoktól való megszállása és feltételeinek onnan való nyilvánosságra hozatala alapján... Megkért, hogy Önnek nyomatékosan rajzoljam meg a német helyzetnek az orosz mozgósítással és azokkal a katonai intézkedésekkel szemben való nehézségeit, amelyek, mint hallom, Franciaországban történnek. A szabadságolt tisztek visszahívásán kívül — amely hivatalosan a francia nagykövet tegnapi látogatása után és nem előtte történt meg — a birodalmi kormány semmi különösebb katonai előkészületet nem tett. Valaminek

azonban csakhamar történnie kell, mert különben későn lehetne és ha mozgósítanak, akkor három oldal felé kellene mozgósítaniok. Ő ezt sajnálja, mert tudja, hogy Franciaország nem óhajtja a háborút, azonban ez katonai kényszerűség volna.

Őexcellenciája hozzáfűzte, hogy a Lichnovszky hercegtől tegnap este érkezett sürgöny (lásd 89. sz.) olyan dolgokat tartalmaz, amelyeket, ha nem is meglepéssel, de sajnálattal olvasott, de mindenesetre méltányolja azt a nyíltságot és lojalitást, amellyel Ön beszélt.

Azt is mondotta nékem, hogy ez a sürgöny csak tegnap, későn este érkezett Berlinbe; ha előbb érkezett volna meg, akkor a kancellár természetesen nem szólott volna hozzám úgy, ahogy azt tette.

99.

Sir F. Bertie, párisi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Páris, 1914 július 30.

A köztársaság elnöke azt mondotta nékem, hogy az orosz kormányt a német kormány értesítette arról, hogy ha Oroszország nem szakítja meg mozgósítását, Németország mozgósítani fog. Azonban egy azóta Pétervárról beérkezett jelentés szerint a német közlést odamódosították, hogy kérdést intéztek, vajjon Oroszország milyen feltételek mellett hajlandó leszerelni. Az volt a válasz, hogy hajlandó erre, ha Ausztria-Magyarország biztosítékot ad, hogy Szerbia felségjogait tiszteletben tartja és az osztrák jegyzéknek bizonyos, Szerbiától el nem fogadott feltételeit nemzetközi megvitatás tárgyává teszi.

Az elnök azt véli, hogy Ausztria nem fogja elfogadni ezeket a feltételeket. Meg van győződve arról, hogy a béke Nagybritannia kezében van. Ha Őfelsége kormánya kijelenti, hogy Franciaország és Németország között való konfliktus esetén, amely Ausztriának és Szerbiának mostani viszályából

származik, Anglia Franciaország segítségére siet, akkor nem lesz háború, mert Németország meg fogja változtatni magatartását.

Megmagyaráztam néki, hogy milyen nehezen tehet Őfelsége kormánya ilyen kijelentést, ő azonban azt mondotta, hogy ragaszkodnia kell ahhoz, hogy ez a béke érdekében való volna. Franciaország, mondotta, békés érzelmű. Nem akar háborút és amit idáig tett, az a mozgósítás előkészületeiből áll, hogy észrevétlenül rajta ne üthessenek.

101.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethoz.

Küliügyi hivatal, London, 1914 július 30.

Megerkezett az Ön július 29-iki sürgönye (lásd 85. sz.). Őfelsége kormánya egy pillanatra sem állhat rá a kancellár azon javaslatára, hogy ilyen feltételek ellenében semlegességre kötelezze magát.

Tőlünk valójában azt kívánja, hogy kötelezzük magunkat tétlenségre mindaddig, amíg francia gyarmatokat szednek el és Franciaországot verik, de amíg Németország nem vesz el olyan területet, amely nem gyarmat. Anyagi szempontból ez az ajánlat elfogadhatatlan, miután Franciaország anélkül, hogy újabb európai területet vennének el tőle, annyira összemorzsolható, hogy nagyhatalmi állását elveszti és a német politika gyámsága alá kerül.

Ettől eltekintve, szégyenletes volna a mi számunkra, ha Németországgal, Franciaország kárára, megkötnök ezt az üzletet; olyan szégyen volna ez, amelytől ez ország jó hírneve sohasem szabadulna meg. A kancellár továbbá felszólított minket arra, hogy mindazokat a kötelezettségeket és érdekeket, amelyek Belgium semlegességére vonatkoznak, alkudjuk el. Ebbe az üzletbe éppoly kevésbé bocsátkozhatunk.

Mindezek alapján felesleges annak a vizsgálata, hogy egy Anglia és Németország között való általános semlegességi szerződés elegendő pozitív előnyt nyújt-e, hogy kártalanítson minket azért, hogy kezeinket most megkötjük. Fenn kell tartanunk magunknak szabadságunkat, hogy a mostani válság olyan kedvezőtlen és sajnálatos fejlődése esetén, mint aminőre a kancellár gondol, úgy cselekedjünk, ahogy a körülmények azt követelni látszanak.

Beszéljen a kancellárral ebben az értelemben és fűzze a legkomolyabban hozzá, hogy az egyetlen út Anglia és Németország jóviszonyának fentartására az, hogy közösen tovább folytatják munkájukat Európa békéje javára; ha e tekintetben eredményesek leszünk, akkor azt hiszem, Németország és Anglia kölcsönös viszonya önmagától is „ipso facto“ meg fog javulni és meg fog erősödni. Ezért a célért Öfelsége kormánya teljes őszinteséggel és jóakarattal, a mondott módon fog munkálkodni.

És ki kell mondanom: ha Európa békéjét fenn lehet tartani és a mostani válságot épségben legyűr-tük, akkor az lesz a törekvésem, hogy olyan meg-egyezés javára munkálkodom, amelyben részt ve-hetne Németország is és amely biztosítékot adhatna neki arra, hogy Franciaország Oroszország részéről és a mi oldalunkról nem fognak támadó vagy ellen-séges politikát ő ellene, vagy szövetségesei ellen együttvéve, vagy külön-külön folytatni. Ez volt a vágyam és ezért dolgoztam, amennyit csak tudtam az utolsó Balkán-válság idején és miután Német-orzágnak hasonló célja volt, viszonyunk szemmel-láthatóan javult. Ez az eszme idáig tulutópisztikus volt, semhogy határozott javaslatok tárgya lehetett volna, azonban, ha a mostani válság, amely sokkal akuttabb, mint bármelyik, amelyen Európa ember-öltők óta keresztülment, baj nélkül elmúlt, megvan az a jó reményem, hogy az utána következő meg-könnyebbülés és visszahatás, a hatalmaknak egy-máshoz való határozottabb közeledését teszi lehe-tővé, semmint az eddig volt lehetséges.

103.

**Sir Edward Grey, Sir G. Buchanan, szentpétervári
brit nagykövethez.**

Külügyi hivatal, London, 1914 július 30.

A német nagykövet arról értesít, hogy a német kormány meg fogja kísérelni Ausztria befolyásolását, hogy miután Belgrádot és a szerb határvidéket megszállotta, tegyen ígéretet, hogy nem megy tovább, amíg a hatalmak megkísérlik annak elrendezését, hogy Szerbia Ausztriának kielégítő elégtételt adjon és Ausztriának békességet szerezzen. Természetes, hogy a megszállott területet kiüritenék, mihelyt Ausztria ki van elégitve. Ezt tegnap a helyzet lehetséges enyhítése gyanánt javasoltam és ha elérhető volna, akkor komolyan remélném, hogy meg lehetne állapodni a katonai előkészületeknek minden oldalról való megszüntetésében ...

A béke fentartásának sovány reménysége ez, azonban az egyetlen, amelyet javasolhatok, ha az orosz külügyminiszter nem tud Berlinben meg-egyezni. Értesítse erről az orosz külügyminisztert.

104.

**Sir Edward Grey, Sir Bertie, párisi brit nagy-
követhez.**

Külügyi hivatal, London, 1914 július 30.

Értesítse a külügyminisztert mai, Sir G. Buchananhoz intézett sürgönyömről (lásd 103. sz.) és mondja meg néki, hogy tudom, hogy ő Oroszországra befolyást gyakorolt annak érdekében, hogy a válságot el ne siettesse. Remélem, hogy ő ez utóbbi javaslatot Pétervárott támogathatja.

105.

**Sir Edward Grey, Sir F. Bertie, párisi brit nagy-
követhez.**

Külügyi hivatal, London, 1914 július 30.

Mr. Cambon emlékeztetett ma arra a levélre, amelyet két év előtt irtam hozzá, amelyben megállá-

podtunk, hogyha Európa békéje komolyan veszedelemben forog, mi meg fogjuk vitatni, hogy mit vagyunk hajlandók cselekedni.

A kényelem kedvéért mellékelem a kérdéses levélnek és Cambon válaszának másolatait. Ő megjegyezte, hogy Európa békéje soha komolyabban veszedelmeztetve nem volt, mint most. Nem akar engem annak közvetlen kijelentésére felszólítani, hogy mi közbe fogunk lépni, azonban kívánja, hogy mondjam meg neki, mit fogunk cselekedni, ha bizonyos körülmények bekövetkeznek. Szeme előtt az a speciális feltevés lebegett, hogy Németország megtámadja Franciaországot. Iratot adott át nekem, amelynek másolatát szintén mellékelem, amely bizonyítja, hogy Németország katonai előkészületei előhaladottabbak és a határt erősebben fenyegetik, mint bármi, amit Franciaország ezideig tett. Ő előre látta, hogy Németország támadó fellépése azt a formát fogja ölteni, hogy vagy követelni fogja Franciaország előkészületeinek megszüntetését, vagy követelni fogja, hogy kötelezze magát semlegességre, ha Németország és Oroszország között háboru tör ki. E dolgok egyikét sem fogadhatja el Franciaország.

Azt mondtam, hogy a kabinet holnap reggel fog összeülni és hogy holnap délután ismét beszélek vele.

**1. sz. melléklet: Sir Edward Grey, Mr. Cambon,
londoni francia nagykövethoz.**

Külügyi hivatal, London, 1912 november 22.

Kedves Nagykövetem! Az utóbbi években francia és angol hadi és tengerészeti szakértők időről-időre tanácskozásokat folytattak. Mindig az volt a feltevés, hogy ezek a tanácskozások egyik kormányt sem befolyásolják abban, hogy valamely későbbi időben szabadon el ne dönthesse, hogy vajjon a másikat fegyveres hatalommal segíteni akarja-e vagy sem. Megállapodtunk, hogy a szakértők között való tárgyalás nem tekintendő és nem kell hogy tekintessék olyan kötelezettségnek, amely a két kor-

mányt olyan esetre, amely nem következett be és esetleg sohasem következik be, cselekvésre kényszeríténé. Így például a francia és angol flotta jelenlegi elosztása nem azon kötelezettség alapján történt, hogy esetleges háboruban közösen kell eljárni.

Őn azonban hangsúlyozta, hogy ha a két kormány valamelyikének komoly oka van nem provokált támadástól félni egy harmadik hatalom részéről, fontos lehet tudnia azt, hogy ebben az esetben a másik fegyveres támogatására számíthat-e. Egyetértek azzal, hogy ha a két kormány valamelyikének komoly oka van arra, hogy nem provokált támadást, vagy más olyan eseményt várjon, amely az általános békét fenyegeti, akkor azonnal tárgyaljon a másikkal afelől, hogy a két kormány tegyen-e közös intézkedéseket egy támadás elhárítására és a béke megóvására és hogy akkor milyen rendszabályok közös megtevésére volnának hajlandók. Ha ezek a rendszabályok (háborus) fellépést jelenté-
nek, akkor azonnal figyelembe kell venni a vezérkarok terveit és a kormányoknak akkor el kell dönteniök, hogy mennyiben tegyenek nekik eleget.

2. sz. melléklet. Mr. Cambon, londoni francia nagykövet, Sir Edward Greyhez.

*Francia nagykövetség,
London, 1912 november 23.*

Kedves Sir Edward!

Tegnapról, november 22-ikéről keltezett levelében Ön emlékeztetett engem arra, hogy az utóbbi években francia és angol hadi és tengerészeti szakértők időről-időre tanácskozásokat folytattak. Mindig az volt a feltevés, hogy ezek a tanácskozások egyik kormányt sem befolyásolják abban, hogy valamely későbbi időben szabadon el ne dönthesse, hogy vajjon a másikat fegyveres hatalommal segíteni akarja-e vagy sem. Megállapodtunk, hogy a szakértők között való tárgyalás nem tekintendő és nem kell hogy tekintessék olyan kötelezettségnek, amely

a két kormányt olyan esetre, amely nem következett be és esetleg sohasem következik be, cselekvésre kényszeritené. Így például a francia és angol flotta jelenlegi elosztása nem azon kötelezettség alapján történt, hogy egy esetleges háboruban közösen kell eljárni.

Őn azonban hangsúlyozta, hogyha a két kormány valamelyikének komoly oka van nem provokált támadástól félni, egy harmadik hatalom részéről, fontos lehet tudnia azt, hogy ebben az esetben a másik fegyveres támogatására számíthat-e. Az Ön levele megerősíti ezt a felfogást és fel vagyok hatalmazva arra a kijelentésre, hogy abban az esetben, ha kormányaink valamelyikének komoly oka van arra, hogy nem provokált támadást, vagy más olyan eseményt várjon, amely az általános békét fenyegeti, akkor azonnal tárgyaljon a másikkal afelől, hogy a két kormány tegyen-e közös intézkedéseket... (stb. tovább szóról szóra ugy, mint az 1. számú melléklet).

Igaz tisztelője

Paul Cambon.

3. sz. melléklet: A francia külügyminiszter, Mr. Cambon, londoni francia nagykövethoz.

A német hadsereg előőrsei tegnap (pénteken)* határainkon állottak. Német őrjáratok kétszer ráléptek területünkre. A mi előőrseinket 10 kilométernyire visszavontuk a határtól. Az ellenséges támadásnak így kiszolgáltatott lakosság tiltakozik ez ellen, azonban a kormány ügyel arra, hogy a közvéleménynek és a brit kormánynak megmutassa, hogy Franciaország semmiesetre sem lesz támadó. Az egész 16-ik metzi hadtest, megerősítve a Trierből és

*) Miután pénteken július 31-ike volt, Grey levele pedig, amelyhez ez az irás mellékelve van, július 30-iki keltezésű, azt a gyanút fejezték ki, hogy ezt a jegyzéket csak később iktatták be, annál is inkább, mert az első kiadásban „július 31“-ről van keltezés, ami éppen olyan kevésbé lehet helyes. Lehetséges azonban, hogy a francia eredetiben ez így szól: „hier mercredi“ (tegnap szerdán) és sajtóhiba következtében ebből „hier vendredi“ (tegnap pénteken) lett. *A kiadó megjegyzése.*

Kölnből jött 8-ik hadtest egyrészével, megszállotta a határt egész Luxemburgig. A strassburgi 15-ik hadtest a határon vonult fel. Kivégzés terhe alatt gátolják meg az annektált tartományok Elzász-Lotharingia lakosait, hogy átlépjék a határt; tiz-ezrével hívtak be Németországban tartalékosokat. Ez a mozgósítást megelőző utolsó rendszabály, mi pedig még nem hívtunk be egyetlen tartalékost sem.

Amint látja, Németország ezt megtette. Hozzá-füzőm ehhez, hogy valamennyi értesülésünk egybe-hangzóan azt jelenti, hogy a német előkészületek szombatn kezdődtek, ugyanazon a napon, amelyen az osztrák jegyzéket Szerbiában átnyújtották.

Ezek a dolgok, kapcsolatban a tegnapi sürgö-nyőmben közölt tényekkel, abba a helyzetbe hozzák Önt, hogy bizonyítékot szolgáltatathat a brit kormány-nak, egyikünk békés, a másiknak támadó szándé-kairól.

107.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 30.

... A kancellár azt mondotta nékem tegnap, hogy ő olyan erősen, amint csak lehet, „nyomja a gom-bot“, azonban nem tudja biztosan, hogy Bécsnek mérsékletre intésében, nem ment-e oly messzire, hogy a dolgok ennek következtében még rohamosabban fejlődtek, nemhogy az ellenkezőjét érte volna el.

108.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 31.

A kancellár közli velem, hogy fáradozásait, amelyekkel Bécsben békét és mérsékletet prédikált, az Ausztria ellen irányuló orosz mozgósítással komolyan hátráltatták. Minden lehető megtett, hogy célját Bécsben elérje, sőt talán többet, mint amennyit a Ballplatz megemészthet. Nem hagyhatja azonban országát védtelenül, mialatt más hatalmak

felhasználták az időt és ha, mint ő hallja, most Oroszország is katonai intézkedéseket tesz Németország ellen, számára lehetetlenné válnék a tétlenség.

Őexcellenciája hozzáfűzte, hogy az orosz-német határon való előkészítő intézkedések híre őhozá éppen akkor ért el, amikor a cár a császárt, régi barátságukra való hivatkozással megkérte, hogy Bécsben közvetítsen és amikor a császár ezt a kérelmet valóban teljesítette.

109.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 31.

Ma délelőtt felolvastam a kancellárnak azt a választ, amelyet Ön tegnapi sürgönyében adott az ő, háboru esetén gyakorlandó brit semlegességre irányuló kérelmére. Őexcellenciáját azonban az orosz határon való intézkedésekről szóló hírek annyira foglalkoztatták, hogy a választ megjegyzés nélkül fogadta. Megkért, hogy az átvett üzenetet memorandumként hagyjam nála, hogy gondolkozhassék felette, mielőtt választ ad. Ebben a pillanatban a feje ugy tele van sulyos dolgokkal, hogy nem bizonyos abban, vajjon minden pontra emlékszik-e. Áadtam tehát néki az Ön üzenetének a szövegét azzal a fentartással, hogy az csak beszélgetésünk leírása és nem tekinthető hivatalos okiratnak.

110.

Sir Edward Grey, Sir G. Buchanan, szentpétervári brit nagykövethoz.

Küliogyi hivatal, London, 1914 július 31.

A német nagykövet megkért, hogy gyakoroljak befolyást az orosz kormányra, hogy mutasson jóakaratot a megbeszélések során és szüntesse be katonai készülődéseit.

Megelégedéssel tölt el az a hir, hogy Ausztria és Oroszország között ismét megkezdődtek a megbeszélések. Tudassa ezt a küliogyminiszterrel és

mondja meg néki, hogy erősen remélem, hogy ő ezeket buzdítani fogja.

A katonai készülődésekre vonatkozóan kijelenttem a német nagykövetnek, hogy nem tudom átlátni, miként akarják Oroszországot azok megszüntetésére felszólítani, ha Ausztria részéről nem vonnak határt a csapatok Szerbiába való bevonulásának.

111.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 31.

Eddig Ausztria bizalmatlansága a szerb fogadkozásokkal szemben és Oroszország bizalmatlansága Ausztriának Szerbia függetlenségét és sértetlenségét illető szándékaira vonatkozóan volt az ütközőpont. Az jutott eszembe, hogy ha ez a bizalmatlanság nem engedi, hogy Bécs és Szentpétervár megoldást találjanak, Németország Bécsben és én Szentpétervárott puhatolódzhatnánk, hogy vajjon a négy nem érdekelt hatalom felajánlhatja-e majd Ausztriának azt, hogy magukra veszik az afelett való gondoskodást, hogy Szerbiával szemben támasztott követeléseik kielégülést nyerjenek, feltéve, hogy azok nem sértik Szerbia felségjogait és területének épségét. Mint Excellenciád tudja, Ausztria már kijelentette, hogy ezeket tiszteletben tartja. Oroszország nyilatkozatot kaphatna a négy hatalomtól, hogy magukra vállalják annak megakadályozását, hogy Ausztria követeléseik megsértsék Szerbia felségjogait és integritását. Természetes, hogy valamennyi hatalom megszüntetne minden további katonai intézkedést vagy készülődést.

Puhatolódzon az államtitkárnál e javaslatra vonatkozóan.

Azt mondtam ma a német nagykövetnek, hogy ha Németországnak van valamilyen értelmes javaslata, amely nyilvánvalóvá teszi, hogy Németország és Ausztria Európa békéjét meg akarják őrizni és hogy Oroszország és Franciaország méltánytalanul cselekednének, ha elvetnék, akkor én

azt Párisban és Szentpétervárott támogatnám, sőt olyan messze mehetnék, hogy kijelenthetném, ha Oroszország és Franciaország nem fogadják el, Őfelsége kormánya mit sem fog törődni a következményekkel. Ellenkező esetben azonban, így jelentettem ki a német nagykövetnek, Franciaország belevonása esetén mi is belevonatnánk.

Őn ezt hozzáfűzheti, ha a kancellárt, vagy az államtitkárt fenti javaslatom dolgában megkérdezi.

113.

**Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövet,
Sir Edward Greyhez.**

Szentpétervár, 1914 július 31.

Elhatározták az általános mozgósítás elrendelését.

Erre az elhatározásra a bécsi orosz nagykövetnek egy beérkezett jelentése alapján jutottak, amely szerint Ausztria el van szánva, hogy az oroszok semmiféle intervenciójának nem enged és hogy csapatait úgy Oroszország, mint Szerbia ellen utnak indítja.

Oroszországnak van oka azt is feltételezni, hogy Németország katonai intézkedéseket tesz és nem engedheti meg, hogy előnyhöz jusson.

114.

Sir Edward Grey, Sir F. Bertie, párisi brit nagykövethoz és Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethoz.

Küliügyi hivatal, London, 1914 július 31.

Még mindig bizom, hogy a helyzet nem reménytelen, azonban szemben Németország várható mozgósításával, tekintettel a fennálló szerződésekre, Őfelsége kormánya számára fontossá válik megtudni, hogy a francia (a német) kormány hajlandó-e kötelezni magát Belgium semlegességének tiszteletbentartására, amig azt más hatalom meg nem sérti.

Hasonló kérdést intéztünk a német (a francia) kormányhoz. Fontos, hogy gyors választ kapjunk.

115.

Sir Edward Grey, Sir F. Villiers, brüsszeli brit követhez.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 31.

Értesítse a külügyminisztert, hogy én, tekintettel az európai háboru lehetőségére, hivatkozással a fennálló szerződésekre, megkérdeztem a német és a francia kormányokat, hogy mindegyikük hajlandó-e Belgium semlegességét tiszteletben tartani, feltéve, hogy azt más hatalom meg nem sérti.

Mondja meg, hogy én feltételezem, hogy a belga kormány minden rendelkezésére álló hatalommal fenn fogja tartani a semlegességét és hogy én remélem és elvárom, hogy más hatalmak azt tiszteletben fogják tartani.

Tudassa a belga kormánnyal, hogy gyors választ kérünk.

116.

Sir Edward Grey, Sir F. Bertie, párisi brit nagykövethez.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 31.

Senki sincs itt azon a véleményen, hogy az eddig lefolyt viszály brit szerződéseket vagy kötelezettségeket érint. A hangulat alapjában különbözik attól, amely a Marokkó-kérdés idején uralkodott. Az a válság olyan viszályra vonatkozott, amely Franciaországot közvetlenül érdekelte, míg most Franciaország olyan viszályba sodródott bele, amely nem az övé.

Egészen tévesnek tartom, mintha magatartásunk döntő tényező lett volna ebben a helyzetben. A német kormány nem várja azt, hogy mi semlegesek maradjunk.

Nem vállalhatunk határozott kötelezettséget, hogy a háboruban interveniálunk. Ezt kijelentettem a francia nagykövetnek, aki Őfelsége kormányát sürgősen megkérte arra, hogy ezt a döntést mérlegelje.

Azt mondtam neki, hogy a mostani helyzetben nem vehetjük magunkra a felelősséget valamilyen kötelezettség vállalásáért, hogy azonban a helyzetet újból mérlegelni fogjuk, mihelyt új fejlemény következik be.

119.

Sir Edward Grey, Sir F. Bertie, párisi brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 július 31.

Mr. Cambon hivatkozott ma egy sürgönyre, amelyet Sir Artur Nicolsonnak ma reggel a berlini francia nagykövethoz adott át és amelyben arról van szó, hogy az afelett való bizonytalanság, vajjon mi közbelépünk-e, bátorítóan hat Berlinben és hogy ha mi csak annyit jelentenénk ki határozottan, hogy Oroszország és Franciaország mellé állunk, ez a német magatartást a béke javára befolyásolná.

Azt válaszoltam, hogy egészen téves az a hiedelem, mintha mi Németországban azt a benyomást keltettük volna, hogy nem fogunk interveniálni. Én elutasítottam ígéreteket, amelyeket semlegességünk ellenében tettek. És nemcsak hogy határozottan megtagadtam annak a kijelentését, hogy mi semlegesek maradunk, hanem ma reggel elmentem odáig, hogy a német nagykövethoz azt mondtam, hogy ha Franciaország és Németország háborúba keverednek, mi is belesodródunk. Ez természetesen nem ugyanaz, mintha Franciaország irányában kötelezettséget vállalnánk és én ezt Mr. Cambonnal csak azért tudattam, hogy megmutassam neki, hogy mi Németországban nem tápláltuk azt a hiedelmet, hogy mi félreállanánk.

Mr. Cambon ezután választ kért arra, amit tegnap velem tudatott. (Lásd a 105. számot a 3. számú melléklettel.)

Azt mondtam, hogy a kabinetben arra az elhatározásra jutottunk, hogy az adott pillanatban nem tehetünk ígéretet. Ha politikánkat a parlament

jóváhagyása alá is kell terjesztenünk, még sem kötelezhetjük le előre a parlamentet. A mostani pillanatig sem mi, sem a közvélemény nem látja, hogy ennek az országnak valamilyen szerződése vagy kötelezettsége volna érintve. A további fejlemények megváltoztathatják ezt a helyzetet és meggyőzhetik a kormányt és a parlamentet, hogy az intervenció jogosult. Belgium semlegességének fentartása lehet, nem akarom mondani, hogy döntő, de igenis fontos tényezője a mi magatartásunk megállapításának. Akár azt javasolnók a parlamentnek, hogy a háboruban interveniáljunk, akár azt, hogy ezt ne tegyük, a parlament tudni akarná, hogyan állunk Belgium semlegessége dolgában és megtörténhetne, hogy én úgy Franciaországot, mint Németországot megkérdezném, vajjon mindegyikük hajlandó-e kötelezettséget vállalni arra, hogy nem fogja első gyanánt megsérteni ezt a semlegességet.

Mr. Cambon megismételte azt a kérdését, hogy mi Franciaországot segítenők-e, ha Németország megtámadná.

Azt mondtam, hogy csak válaszom mellett maradhatok, hogy a dolgok eddigi állása szerint mi nem vállalhatunk kötelezettséget. Mr. Cambon élesen hangsúlyozta, hogy Németország kezdettől fogva elvetette azokat a javaslatokat, amelyeknek a békét kellett volna biztosítaniok. Nem állhat Anglia érdekében, hogy Franciaországot Németország szétmorzsolja. Ez esetben a mi hatalmi állásunk Németországgal szemben erősen meggyengülne. 1870-ben nagy hibát követtünk el, amikor megengedtük Németország erejének óriási meggyarapodását és most megismételnők ezt a hibát. Megkérdezte, hogy ezt a kérdését nem terjeszthetném-e újból a kabinet elé.

Azt mondtam, hogy a kabinetet kétségtelenül azonnal összehívják, mihelyt új fejlemények következtek be, azonban a mostani időpontban egyedül azt a választ adhatom, hogy nem vállalhatunk határozott kötelezettséget.

**Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövet,
Sir Edward Greyhez.**

Szentpétervár, 1914 július 31.

A külügyminiszter engemet és a francia nagykövetet magához kéretett és megkért minket, hogy sürgönyözzük meg kormányainknak az alább következő formulát, amely alkalmas, hogy az Ön július 30-iki sürgönyében tett javaslatát (lásd 103. sz.) összekapcsolja a július 30-iki sürgönyben jelentett formulával. Ő reméli, hogy meg fogja nyerni az Ön tetszését:

„Ha Ausztria beleegyezik abba, hogy csapatainak előnyomulását szerb területen megállítsa, ha elismeri, hogy az osztrák-szerb viszály európai érdekü kérdés jellegét öltötte és ha beleegyezik abba, hogy a nagyhatalmak megvizsgálják, milyen elégtételt adhat Szerbia Ausztria-Magyarországnak anélkül, hogy szuverén állam gyanánt való jogait és függetlenségét érintené, kötelezi magát Oroszország, hogy várakozó álláspontot foglaljon el.“

Mr. Szaszonov azt vélte, hogy sokkal több kilátás lesz a békés megoldásra, ha a javasolt megbeszélés Londonban történik meg, ahol a hangulat kedvezőbb, ezért azt reméli, hogy Ön abban a helyzetben lesz, hogy ehhez hozzájáruljon.

Öexcellenciája azzal fejezte be, hogy Őfelsége kormánya iránt való mély háláját fejezte ki, amely oly sok mindent tett a helyzet megmentésére. Nagymértékben neki kell majd tulajdonítani, ha a béke megmarad. A császár, az orosz kormány és az orosz nép, sohasem fogják Nagybritannia határozott magatartását elfelejteni.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 31.

Egy órát töltöttem az államtitkárnál azzal, hogy a legkomolyabban sürgettem, fogadja el az Ön javas-

latát és fáradozzon továbbra is az európai háboru borzasztó katasztrófájának elhárításán.

Igen rokonszenvesen nyilatkozott az Ön javaslatáról és méltányolta az Ön szakadatlan fáradozásait a béke fentartása érdekében, megjegyezte azonban, hogy lehetetlen a császári kormány számára, hogy bármilyen javaslatot mérlegeljen, amíg Oroszországtól nem kapott kielégítő választ mai értesítésére; amely értesítésről elismerte, hogy ultimátum...

Ujból biztosított, hogy az orosz császár kérésére ugy Vilmos császár, mint a német külügyi hivatal még tegnap este nyomatékosan figyelmeztették Ausztriát, hogy a megbeszélések folytatásával szemben helyezkedjék előzékeny álláspontra — és a bécsi távirati és telefoni értesítések sokat ígérőek voltak —, azonban Oroszország mozgósítása mindent elrontott.

122.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 július 31.

Az Ön július 31-iki Sir F. Bertiehez intézett sürgönyében (lásd 114. sz. irat) említett belga semlegeség dolgában.

Beszéltem az államtitkárral, aki kijelentette, hogy előbb a császárral és kancellárral kell beszélnie, mielőtt abban a helyzetben volna, hogy nékem választ adjon. Megjegyzéseiből kivettem, hogy az a véleménye, hogy minden válasz, amelyet Németország nékem adna, csak háboru esetre való haditervük egy részét leplezné le és ezért nagyon kétségsbe vonta, hogy egyáltalán küldenek-e választ. Öexcellenciája azonban tudomást vett az Ön kéréséről.

Abból, amit mondott, ugylátszik, hogy a német kormánynak az a véleménye, hogy Belgium máris elkövetett egynéhány ellenséges lépést. Ennek egy példája gyanánt azt állította, hogy egy Németországnak szánt gabonaküldeményt már lefoglalt.

Remélem, hogy Öexcellenciájával holnap ezt a

kérdést újból megvitathatom. Azonban igen kicsiny az a reménységem, hogy határozott választ kapjak.

A velem való beszélgetés során megértette velem a kancellár, hogy Németország mindenesetre ismerni akarja azt a választ, amelyet Ön a francia kormánytól kap.

123.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethez.

Külügyi hivatal, London, 1914 augusztus 1.

Kijelentettem ma a német nagykövetnek, hogy a német kormány válasza a belga semlegesség dolgában igen sajnálatos, mert Belgium semlegessége igen érdekli a kedélyeket ebben az országban. Ha Németország el tudná száni magát arra, hogy ugyanazt a biztosítékot adja, mint Franciaország, akkor ez lényegesen hozzájárulna ahhoz, hogy itt enyhítse az aggodalmakat és a feszültséget. Másrészt Belgium semlegességének az egyik féltől való megsértése, mialatt a másik azt tisztelethen tartaná, igen megnehezítené a kedélyek fékentartását ebben az országban. Közöltem vele, hogy ezt a kérdést a kabinet egy ülésén megvitattuk és mivel felhatalmazásom van rá, hogy ezt közöljem vele, átadtam neki egy erre vonatkozó memorandumot.

Megkérdezett, hogy kötelezzük-e magunkat a semlegességre, ha Németország ígéretet tesz a belga semlegesség meg nem sértésére.

Azt válaszoltam, hogy ezt nem mondhatom ; még szabadok vagyunk és megfontoljuk, hogy mi legyen magatartásunk. Amit mondhatok, az abból áll, hogy magatartásunkat nagyrészt a közvélemény dönti el és, hogy Belgium semlegessége itt igen nagy hatást gyakorol a közvéleményre. Nem hiszem, hogy mi, egyedül erre a feltételre semlegességet ígérhetünk.

A nagykövet tovább sürgetett, hogy nem formulázhatnám-e meg azokat a követeléseket, amelyek mellett semlegesek maradnánk, sőt célzott arra is, hogy Franciaország és gyarmatainak integritása biztosíthatók volnának.

Azt mondtam, hogy kénytelen vagyok végleg

megtagadni minden ígéretet ilyen feltételek ellenében való semlegességre és hogy csak azt mondhatom, hogy szabad kezet kell magunknak biztosítani.

125.

Sir F. Bertie, párisi brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Páris, 1914 július 31.

A politikai osztály igazgatója elhozta nékem a külügyminiszter válaszát az Ön kérdésére Belgium semlegességére vonatkozóan. Így szól:

A francia kormány el van határozva arra, hogy Belgium semlegességét tiszteletben tartja és csak abban az esetben, ha valamely más kormány megsérti ezt a semlegességet, kerülhet Franciaország az elé a kényszerűség elé, hogy védelmének biztosítására másként cselekedjék. Ezt a garanciát már többször adtuk. Az elnök szólott róla az angol királynak és a brüsszeli francia nagykövet ma a belga külügyminiszter előtt, önként megújította ezt a garanciát.

128.

Sir F. Villiers, brüsszeli brit követ, Sir Edward Greyhez.

Brüsszel, 1914 augusztus 1.

Az Ön tegnapi sürgönyében (lásd 115. szám) foglaltatott utasítást ma követtem.

Belgium elvárja és reméli, hogy a többi hatalmak megvédik és fentartják semlegességét, amelyet fentartani legvégső erejével szándékozik. Amikor erről informált a külügyminiszter, kijelentette előttem, hogy ők (a belgák) azt hiszik, hogy területük semlegességének megsértése esetén abban a helyzetben vannak, hogy maguk képesek megvédeni magukat a behatolás ellen. Belgium és szomszédai között levő viszony kitűnő és nincs ok szándékaikkal szemben való bizalmatlanságra. Azonban mégis jónak tartaná a szükség esetére való előkészülést.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethez.

Külügyi hivatal, London, 1914 augusztus 1.

Még mindig azt hiszem, hogy a békét biztosítani lehet, ha csak kis időhaladékot lehet nyerni, mielőtt a nagyhatalmak valamelyike megkezdí a háborút.

Az orosz kormány értesített engem Ausztria azon hajlandóságáról, hogy Oroszországgal tárgyaljon és Ausztria azon készségéről, hogy elfogadja a közvetítésnek olyan alapját, amely ellen nem szólnak azok az okok, amelyeket az eredetileg Oroszországtól javasolt formula ellen emeltek.

Az ügy nem lehet reménytelen, amíg Ausztria és Oroszország tárgyalásokra hajlandók és remélem, hogy a német kormány abban a helyzetben lesz, hogy a fentemlített orosz jelentést a feszültség enyhítésére felhasználja. Ófelsége kormánya gondosan tartózkodik minden intézkedéstől, amely a dolgokat elsiettethetné.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini nagykövethez.

Külügyi hivatal, London, 1914 augusztus 1.

Szaszonovnak következő, július 31-én gróf Benckendorffhoz intézett sürgönyét közölték velem:

Sürgős. A formulát az angol javaslatnak megfelelően megváltoztattuk. (Az új szöveg azonos a 120. szám alatt megjelölttel. *A kiadó.*)

Ez az összes hatalmakkal közöltetett.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini nagykövethez.

Külügyi hivatal, London, 1914 augusztus 1.

Mr. De Esser*) ma felkeresett, hogy Mr. Szasonov következő, július 31-iki sürgönyét közölje velem:

„Az osztrák-magyar nagykövet kijelenti, hogy kormánya hajlandó a Szerbiához intézett osztrák ultimátum anyagát megvitatni. Mr. Szasonov válaszában előlött való megelegetését fejezte ki és kívánatosnak mondotta, hogy a megvitatások Londonban, a nagyhatalmak résztvétele mellett történjenek.

Mr. Szasonov reméli, hogy az angol kormány elfogadja ezen megbeszélések vezetését. Egész Európa hálás volna néki. Nagy fontossága volna annak, hogy Ausztria közben felfüggeszse a maga katonai intézkedéseit szerb területen.“

Ezt mind a hat hatalommal tudatták.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Berlin, 1914 augusztus 1.

Mai sürgönyét (lásd 131.) megkaptam. E sürgöny tartalmát közöltem az államtitkárral és hosszasan igyekeztem kifejteni előtte, hogy a főviszály Ausztria és Oroszország között forog fenn és Németország csak Ausztria szövetségese gyanánt sodródott bele. Ha tehát, amint látszik, Ausztria és Oroszország hajlandók a dolgot megvitatni és Németország nem kíván háborút folytatni a saját szakállára, akkor logikusnak találnám, hogy Németország mérsékelje magát és továbbra is a békés kiegyenlítés érdekében munkálkodjék. Az államtitkár meg-

*) Londoni orosz nagykövetségi tanácsos.

jegyezte, hogy Ausztriának a megvitatasra valo hajlandóságá Bécshen gyakorolt német befolyásnak az eredménye és ha Oroszország nem mozgósított volna Németország ellen, akkor minden jóra fordult volna. Azonban az, hogy Oroszország Németországnak a leszerelésre vonatkozó követelését válasz nélkül hagyta, arra birta Németországot, hogy szintén mozgósítson. Oroszország kijelentette, hogy mozgósítása nem vonja szükségszerűen maga után a háborút, hónapokon keresztül maradhat mozgósított állapotban, anélkül, hogy háborút kezdene. Németországban nem ez a helyzet. Németország előnye a gyorsaság, Oroszországé a nagy tömeg; a német birodalom biztossága megtiltja Németországnak, hogy időt engedjen Oroszországnak arra, hogy messzi területeinek minden részéről tömegesen gyűjthesse össze a csapatokat. A helyzet most az, hogy noha a birodalmi kormány a meghatározott időn túl is adott erre néhány órát, Oroszország nem küldött választ. Németország ezért elrendelte a mozgósítást és Németország szentpétervári képviselőjét utasították, hogy meghatározott idő múlva értesitse az orosz kormányt, hogy a birodalmi kormánynak a válasz megtagadását a hadiállapot előidézésének kell tekintenie.

139.

Sir G. Buchanan, pétervári brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

Szentpétervár, 1914 augusztus 1.

Mr. Szaszonov a francia nagykövetet és engemet értesített az osztrák nagykövettel lefolytatott tárgyalásáról. Továbbiakban megjegyezte, hogy a Balkán-válság során kifejtette az osztrák kormány előtt, hogy Ausztriának Szerbia ellen irányuló támadásának elkerülhetetlenül Oroszországgal való háborút kell maga után vonnia. Világos, hogy Ausztriának Szerbia felett való uralma Oroszország

számára éppen olyan elviselhetetlen, mint Hollandia függése Németországtól volna Nagybritannia számára. Oroszország számára ez valóban élet-halál kérdése. Ausztria politikája az egész idő alatt épp annyira ravasz, mint erkölcstelen volt. Azt hiszi, hogy német szövetségesének támogatásában bizva Oroszországgal szemben kihívóan szabad viselkednie. Németország politikája szintén kétértelmű és kétszinű volt; az keveset jelent, hogy a német kormány az osztrák ultimátum szövegét ismerte-e vagy sem; arról van szó, hogy az osztrák kormánynál való közbelépését oly soká halasztotta, míg elmúlt az az idő, amely alatt az hatásos lehetett volna. Németországnak szerencsétlensége van bécsi és szentpétervári képviselőivel: az előbbi heves ellensége az oroszoknak, aki Ausztriát felbiztatta, az utóbbi azt jelentette kormányának, hogy Oroszország sohasem fog háboruba bocsátkozni. Mr. Szaszonov teljesen belefáradt azokba a végnélküli fáradozásokba, amelyeket a háboru elkerülésére tett. Semmiféle javaslatot, amelyet eléje terjesztettek, el nem vetett. Hozzájárult a négyes konferenciához, Nagybritannia és Olaszország közvetítéséhez, Ausztria és Oroszország közvetlen tárgyalásaihoz, azonban Németország és Ausztria-Magyarország ezeket a békekisérleteket kitérő válaszaikkal hatástalanokká tették, vagy azokat egészen elvetették. Az osztrák-magyar kormány magatartása és a német (katonai) előkészületek kényszerítették az orosz kormányt, hogy a mozgósítást elrendelje és a német mozgósítás kétségbeejtő helyzetet teremtett.

Mr. Szaszonov hozzáfűzte ehhez, hogy azt a formulát, amelyet július 31-iki sürgönyömben közöltem (lásd 120.), az orosz kormány Bécsben közölte; megmaradna mellette, ha Ön annak elfogadását keresztülvihetné, mielőtt a német csapatok átlépik a határt. Oroszország semmiesetre sem fogja megkezdeni az ellenségeskedéseket.

Nem látom most az általános háboru elkerülésének lehetőségét, ha nem lehet elérni Németország és Franciaország hozzájárulását ahhoz, hogy a váltság elsimitásának utolsó kísérlete idejére csapatai-

kat mozgósított állapotban határaikon belül hagyják, amint Oroszország kinyilatkoztatta erre való hajlandóságát.

151.

Sir F. Villiers, brüsszeli brit követ, Sir Edward Greyhez.

Brüsszel, 1914 augusztus 3.

A francia kormány katonai attaséja útján öt francia hadtest segítségét ajánlotta fel a belga kormányoknak, amire a következő választ kapta :

„Hálásan köszönjük a francia kormányoknak esetleges segítségére vonatkozó ajánlatát. A mostani körülmények között azonban nem szándékozunk a hatalmak kezességére hivatkozni. A belga kormány később fogja eldönteni, hogy milyen akciót tart szükségesnek.“

152.

Sir Edward Grey, Sir F. Bertie, párisi brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 augusztus 3.

E hó elsején a francia nagykövet a következőket tudatta :

„Válaszul a német kormány azon értesítésére, hogy Franciaországhoz és Oroszországhoz ultimátumot intéztek és arra a kérdésre, hogy melyek az olasz kormány szándékai, San Giuliano márki a következőket jelentette ki :

„Az Auszriától megkezdett háborúnak és a nyomában beálló következményeknek a német nagykövethoz saját szavai szerint, támadás a tárgyuk. Mindkettő ellentétben van tehát a hármas szövetség tisztára védekező jellegével és ilyen körülmények között Olaszország semleges marad.“

Mr. Cambon utasítást kapott, hogy ennek közlésekor a hangsúlyt arra az olasz kijelentésre fektesse, hogy a mostani háboru nem védelmi, hanem támadó háboru és hogy ezért a hármas szövetség feltételeiben megállapított szövetségesi kötelezettség nem következik be.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 augusztus 4.

A belgák királya a következő szavakkal intézett Őfelsége a királyhoz kérést Belgium érdekében való diplomáciai közbenjárásért:

„Emlékeztvén Felséged és elődei barátságának számos bizonyítékára és Angliának barátságos magatartására 1870-ben és barátságának arra a bizonyítékára, amelyet most ismét nyújtott nekünk, appellálok Felséged kormányának diplomáciai közbenjárására Belgium sérthetlenségének védelmére.“

Őfelsége kormányát értesítették továbbá arról, hogy a német kormány jegyzéket intézett a belga kormányhoz, amelyben barátságos semlegesség gyakorlását és a belga területen való szabad átvonulás engedélyét javasolja és megígéri a királyság függetlenségének és területi épségének a békekötés alkalmával való fentartását, ellenben azzal fenyegetődik, hogy ennek visszautasítása esetére Belgiummal ellenség gyanánt fog bánni. Választ 12 órán belül kérek.

Azt halljuk továbbá, hogy Belgium ezt, mint a népjog flagrns megsértését, határozottan visszautasította.

Őfelsége kormánya kénytelen tiltakozni azon szerződés megsértése ellen, amelynek vele együtt Németország is aláírója és biztosítékot kell kérnie, hogy a Belgiummal szemben felállított követelést nem tartják fenn tovább és semlegességét Németország tiszteletben fogja tartani. Azonnal való választ kell kérnie.

Sir Edward Grey, Sir F. Villiers, brüsszeli brit követhoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 augusztus 4.

Közölje a belga kormánnyal, hogy az esetben, ha Németország nyomást gyakorol rá, hogy a semle-

gességtől eltérítse, Őfelsége kormánya elvárja, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel ellentállást fog kifejteni, továbbá arról, hogy Őfelsége kormánya ezen ellentállás kifejtésénél támogatni fogja, valamint arról, hogy Őfelsége kormánya hajlandó, ha ez kívánatos, Oroszországgal és Franciaországgal megegyezni, hogy a belga kormánynak közös, egységes eljárást ajánlanak fel Németországnak ellene irányuló hatalmi fellépésével szemben és neki függetlenségének és épségének a jövőre nézve való fenntartását biztosítsák.

157.

A német államtitkár Lichnovszky herceghez, londoni német nagykövethez.

(Közölte a londoni német nagykövetség.)

Berlin, 1914 augusztus 4.

Kérem, oszlasson el minden bizalmatlanságot, amely a brit kormánynál, a mi szándékaink tekintetében fennállhat, amennyiben ismétlje meg a leghatározottabban azt a formális kijelentésünket, hogy még Belgiummal való fegyveres konfliktus esetén is Németország semmiféle ürüggyel belga területet nem fog annektálni. Ennek a kijelentésnek az őszinteségét megerősíti az a tény, hogy Hollandiának ünnepelesen szavunkat adtuk, semlegességének tiszteletben tartására. Világos, hogy nem annektálhatunk belga területet haszonnal anélkül, hogy ugyanakkor területhódítást ne csináljunk Hollandia kárára. Kérem, tudassa Sir Edward Grey-jel nyomatékosan, hogy a német hadsereget nem lehet Belgiumon történő francia támadásnak kitenni, amelyet teljesen kifogásolhatatlan információk alapján igenis terveztek. Németországnak ezért figyelmen kívül kell hagynia a belga semlegességet, mert élet-halál kérdése a mi számunkra a francia előhaladás megakadályozása.

159.

Sir Edward Grey, Sir E. Goschen, berlini brit nagykövethoz.

Külügyi hivatal, London, 1914 augusztus 1.

Azt halljuk, hogy Németország a belga külügyminiszterhez jegyzéket intézett, amely szerint a német kormány kénytelen lesz a szükséges fegyveres erővel keresztülvinni az elengedhetetlennek tekintett rendszabályokat.

Arról informálnak továbbá, hogy Gemmenichnél megsértették a belga területet. Ilyen körülmények között és tekintettel arra, hogy Németország megtagadta ugyanannak a biztosításnak a nyújtását Belgiumra vonatkozóan, mint azt Franciaország válasza gyanánt a múlt héten Berlinben és Párisban egyidőben tett kérdésünkre megadta, meg kell ismételnünk ezt a kérdést és követelnünk kell, hogy kielégítő válasz erre és ma reggeli sürgönyömre (lásd 153. sz.) ide éjjel 12 óráig megérkezzen. Ha nem, akkor Önt utasítjuk, hogy kérje ki utleveleit és jelentse ki, hogy Ófelsége kormánya kénytelen minden hatalmában álló lépést megtenni Belgium semlegességének fentartására és annak a szerződésnek a betartására, amelynek Németország éppugy aláírója volt, mint mi magunk.

160.

Sir E. Goschen, berlini brit nagykövet, Sir Edward Greyhez.

London, 1914 augusztus 8.

Megfelelően az Ön e hó 4-ikéről keltezett sürgönyében (lásd 153.) foglaltatott utasításoknak, ugyanaznap délutánján jelentkeztem az államtitkárnál és Ófelsége kormányának nevében megkérdeztem, hogy a császári kormány hajlandó-e elállani a belga semlegesség megsértésétől. Jagow ur azonnal azt válaszolta, hogy sajnálja, hogy nemet kellett mondania, mert annak a körülménynek következtében, hogy délelőtt német csapatok már átlépték a határokat, a belga semlegesség megsértése már megtör-

tént. Jagow ur újból rátért azokra az okokra, amelyek miatt a birodalmi kormány kénytelen volt megtenni ezt a lépést, azért tudniillik, mert a leggyorsabb és a legkényelmesebb uton kell bevonulnia Franciaországba, hogy csapatmozdulataival gyorsan haladhasson és oly gyorsan, amint csak lehet, megkísérelje a döntő csapást. Ez élet-halál kérdése számára, mert ha a délebbre eső uton vonult volna előre, a kevés utra, valamint a várak erejére való tekintettel nem remélhette volna, hogy rettenetes, nagy idővesztéséget okozó ellentállás nélkül, törhessen keresztül. Ez az idővesztés az oroszok számára időnyerést jelentett volna csapataiknak a német határra való hozatalánál. A cselekvésben való gyorsaság a németek ütőkártyája, míg az oroszoké a csapataik kimeríthetetlen száma. Azt az ellenvetést tettem Jagow urnak, hogy a belga határ megsértésének ezen befejezett ténye a helyzetet, mint ő azt bizonyára megérti, rendkívül komollyá teszi és megkérdézttem, hogy nincs-e mégis mód a visszavonulásra és olyan esetleges következmények elhárítására, amelyeket ő éppugy sajnálna, mint magam. Azt válaszolta, hogy a kifejtett okoknál fogva az ő számukra lehetetlen most a visszavonulás.

Délután megkaptam az Ön ugyanilyen keltezésű második sürgönyét és a benne kapott utasítások értelmében újból elmentem a német birodalmi külügyi hivatalba és közöltem az államtitkárral, hogy ha a császári kormány éjjel 12 óráig nem adhat biztositékot arra, hogy nem folytatja a belga határ megsértését és megállítja előrenyomulását, utasításon van utleveleim kikérésére és arra, hogy a birodalmi kormánnyal közöljem, hogy Őfelsége kormánya minden rendelkezésére álló intézkedést meg fog tenni Belgium semlegességének és azon szerződés tiszteletben tartásának megőrzésére, amelynek Németország ugyanolyan mértékben részese, mint mi magunk.

Jagow ur azt válaszolta, hogy legnagyobb sajnálatára nem adhat nekem más választ, mint az előbb, azt tudniillik, hogy a birodalom biztonsága

feltétlenül szükségessé teszi, hogy a császári csapatok Belgiumon keresztül vonuljanak fel. Öexcellenciájának átadtam az Ön sürgönyének írásos összefoglalását és arra való utalással, hogy Ön éjjel 12 órát jelölte meg, mint ameddig Őfelsége kormánya választ vár, megkérdeztem, hogy vajjon tekintettel azokra a rettenetes következményekre, amelyeket ez a dolog maga után vonna, nem volna-e az utolsó pillanatban mégis lehetséges a válasznak újból való mérlegelése. Azt mondotta, hogy ha 24 órát vagy több időt adtak volna is, a válasz mégis csak ugyanaz maradhatna. Azt mondtam, hogy ebben az esetben kérnem kell utleveleimet. Ez a beszélgetés körülbelül este 7 órakor történt. A további rövid beszélgetés során Jagow ur mély sajnálattal nyilatkozott annak az egész politikának a szétmorzsolódásáról, amelyet ő és a kancellár folytattak és amely arra irányult, hogy barátságos viszony létesüljön Nagybritanniával és közeledés történjék Nagybritannia utján Franciaországhoz. Azt válaszoltam, hogy számomra is igen sajnálatos és nekem is mély csalódást okoz berlini tevékenységemnek hirtelen megszakadása, meg kell azonban értenie, hogy az adott körülmények között és kötelezettségeinkre való tekintettel Őfelsége kormánya nem cselekedhetett másként, mint amint tette.

Azt mondtam ezután, hogy szeretném a kancellárt felkeresni, mert ez lesz talán az utolsó alkalom, hogy láthatom. Megkért, hogy ezt tegyem meg. A kancellárt nagy izgalomban találtam. Öexcellenciája rögtön elkezdett beszélni, ami 20 percig tartott. Azt mondotta, hogy Őfensége kormányának lépése rettenetes. Egyetlen szó — a semlegeség — kedvéért, amelyet háborus időkben oly gyakran hagytak figyelmen kívül, egy darab papirrongy kedvéért Nagybritannia háboruba fog egy rokon nemzet ellen, amely mitsem kívánt jobban, mint azt, hogy jóbarátja lehessen. Minden fáradozása, amit ebben az irányban tett, haszontalanná vált ezzel az utolsó, rettenetes lépéssel és az a politika, amelynek, mint tudom, hivataloskodása óta szentelte magát,

ugy összeomlott, mint valami kártyavár. Amit mi tettünk, azt nem lehet végiggondolni, az olyan, mintha hátulról megtámadnak valakit, aki két támadó ellen az életét védelmezi. Felelőssé tette Angliát mindazokért a borzalmas dolgokért, amelyek bekövetkezhetnek. Élénken tiltakoztam ezen állítás ellen és azt mondtam, hogy éppen úgy, ahogy Jagow ur és ő meg akarják velem értetni, hogy Németország számára élet-halál kérdése a Belgiumon való átvonulás és semlegességének megsértése, szeretném, ha megértenék, hogy Nagybritannia számára ugyszólván becsületének élet-halál kérdése, hogy ünnepélyesen lekötött szavát állja és Belgium semlegességét, ha azt megtámadják, a végletekig védje. Ezt az ünnepélyes szerződést meg kell tartani, mert vajjon a jövőben még ki helyezne valamilyen bizalmat Nagybritannia kötelezettségeibe? A kancellár így válaszolt: „Azonban milyen áron fogják a szerződést megtartani, meggondolta-e ezt a brit kormány?” Olyan világosan, ahogy csak tudtam, megérttettem Öexcellenciájával, hogy a következményektől való félelem nem lehet ünnepélyesen kötött szerződések megszegésének enyhítő körülménye, azonban Öexcellenciája olyan izgatott volt, a mi fellépésünk hire annyira uralkodott rajta és oly kevésbé volt hajlandó okokra hallgatni, hogy elállottam attól, hogy további érvekkel olajat öntsek a tüzre. Amikor elmentem, megjegyezte, hogy Nagybritannianak Németország ellenségeihez való csatlakozásának a csapása annál nagyobb, mert az utolsó pillanatig ő és kormánya együtt munkálkodott velünk és támogatta fáradozásainkat, hogy a béke Ausztria és Oroszország között fentartassék. Azt mondtam, hogy ez egy része annak a tragédiának, amely a két nemzetet éppen abban a pillanatban szakítja széjjel, amikor egymáshoz való viszonyuk barátságosabb és szívélyesebb volt, mint valaha. Sajnos, azon fáradozásaink ellenére, hogy Ausztria és Oroszország között fentartsuk a békét, kitört a háború és olyan helyzet elé állított minket, amely elől, ha meg akarjuk tartani kötelezettségein-

ket, ki nem térhetünk és amely, sajnos, maga után vonja eddigi munkatársainktól való elszakadásunkat. Ő könnyen meg fogja érteni, hogy ezt senki sem sajnálhatja nálamnál jobban.

Ezen kissé kínos beszélgetés után visszatértem a nagykövetségre és távirati jelentést küldtem Önnek a történetekről. A sürgőnyt valamivel este 9 óra előtt adták fel a központi táviróhivatalban. A hivatal elfogadta, azonban kétségtelen, hogy nem továbbította.

Fél 10 óra felé felkeresett Zimmermann államtitkár ur. Miután mély sajnálkozását fejezte ki afelett, hogy a köztünk levő, felette barátságos hivatali és személyi viszony megszűnik, úgy mellékesen megkérdezte azt is, hogy az utlevél kikérése hadüzenettel egyértelmű-e? Azt mondtam, hogy a népjognak olyan tekintélye, mint amilyen közismerten ő; éppen olyan jól, vagy nálamnál is jobban tudja, hogy az ilyen eseteknél mi a szokásos. Hozzáfüztem, hogy volt már sok olyan eset, amikor megszakították a diplomáciai viszonyt és még sem következett háború; ebben az esetben azonban az én utasításaimból, amelyekről Jagow urnak írásos összeállítást nyújtottam át, láthatta, hogy Őfelsége kormánya egy bizonyos kérdésre éjjel 12 óráig vár választ és kielégítő válasz hiánya esetén kénytelen lesz megtenni azokat a lépéseket, amelyeket kötelezettségei megkövetelnek. Zimmermann ur azt válaszolta, hogy ez valójában hadüzenet, mert a birodalmi kormány a kívánt biztosítékot sem a mai, sem akármilyen más estén nem nyújthatja.

(A levél további tartalma arra vonatkozik, hogy a berlini publikum hogyan fogadta Angliának Németországgal való szakításának hírét és a nagykövet berlini utolsó óráinak leírását tartalmazza, azonban a kék könyvben tárgyalt politikai kérdések szempontjából mellékes. *A kiadó.*)

TARTALOM

1. *Távíratváltás London és Berlin között*: 1, 2, 11, 18, 25, 33, 34, 36, 43, 46, 67, 71, 75, 76, 77, 78, 84, 85, 89, 90, 98, 101, 107, 108, 109, 111, 114, 121, 122, 123, 131, 132, 133, 138, 153, 157, 159 számok.
2. *Távíratváltás London és Szentpétervár között*: 6, 14, 17, 24, 44, 47, 53, 54, 55, 69, 70, 72, 78, 93, 97, 103, 110, 113, 120, 139 számok.
3. *Távíratváltás London és Páris között*: 10, 14, 36, 42, 51, 87, 99, 104, 105, 114, 116, 119, 125, 152 számok.
4. *Távíratváltás London és Bécs között*: 3, 4, 5, 7, 20, 32, 48, 50, 56, 94, 95 számok.
5. *Távíratváltás London és Róma között*: 19, 36, 49, 57, 80, 81 számok.
6. *Távíratváltás London és Brüsszel között*: 115, 128, 151, 155 számok.
7. *Távíratváltás London és Belgrád között*: 8, 12 számok.
A német kormány jegyzéke az osztrák-szerb viszályról: 9. szám.
Az orosz kormány jegyzéke az osztrák-szerb viszályról: 13. szám.
A szerb kormány válasza az osztrák jegyzékre: 39. szám.
Az osztrák kormány jegyzéke, amely a szerb hadüzenetet tartalmazza: 50. szám.
- Levélváltás az angol-francia tengeri és katonai meg egyezésről*: 105. szám, 1, 2 melléklet.
- A francia kormány jegyzéke az angol kormányhoz Németország katonai készülődéséről*: 105. szám, 3 melléklet.
- Goschen nagykövet jelentése a Németországgal való diplomáciai viszony megszakításáról*: 160. szám.

